

International
SOCIAL SCIENCES
STUDIES JOURNAL

SSSjournal (ISSN:2587-1587)

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines in Social Sciences

Vol:5, Issue:50
sssjournal.com

pp.6562-6585
ISSN:2587-1587

2019
sssjournal.info@gmail.com

Article Arrival Date (Makale Geliş Tarihi) 03/10/2019 | The Published Rel. Date (Makale Yayın Kabul Tarihi) 22/11/2019
Published Date (Makale Yayın Tarihi) 22.11.2019

YAVUZ SULTAN SELİM'İN PAUL HORN TARAFINDAN NEŞREDİLEN MATBU FARŞÇA DİVANI HAKKINDA BAZI DÜŞÜNCELER VE ÖNERİLER

SOME THOUGHT AND PROPOSAL ABOUT YAVUZ SULTAN SELİM'S PRINTED PERSIAN DIVAN BY PAUL HORN

Doç.Dr. İbrahim KAYA

Artvin Çoruh Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi; Türk İslam Edebiyatı, Artvin/Türkiye
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6148-4131>

Article Type : Research Article/ Araştırma Makalesi

Doi Number : <http://dx.doi.org/10.26449/sss.1894>

Reference : Kaya, İ. (2019). "Yavuz Sultan Selim'in Paul Horn Tarafından Neşredilen Matbu Farsça Divanı Hakkında Bazı Düşünceler ve Öneriler", International Social Sciences Studies Journal, 5(50): 6562-6585.

ÖZ

Osmanlı hükümdarları arasında Farsça divanı olan 4 hükümdardan biri olan Yavuz Sultan Selim'in Farsçaya vukufiyeti divandaki şiirlerden anlaşılabilirliği gibi edebiyat sahasında uzman olanlar tarafından da teslim edilmiştir. Yavuz'un Doğu dilleri profesörü Paul Horn tarafından yedi adet yazma nüsha karşılaştırılmasıyla oluşturulmuş Farsça divanı 1904 yılında Alman imparatorunun emriyle Berlin'de basılmış ve Sultan İkinci Abdülhamid'e hediye edilmiştir. Divan her ne kadar sahasında yetkin birisi tarafından hazırlanmış olsa da içerisinde azzımsanmayacak problemler yer barındırmaktadır. Bu makalede adı geçen divan neşrindeki problemler yerler değişik açılardan sınıflandırılacaktır. Problemler yerlerin tespiti için değişik kıstaslar kullanılmıştır. Bunlar metnin tutarlı bir anlam taşıyıp taşımadığının tartışılması, divandaki şiirlerin farklı metin neşirleriyle mukayese edilmesi, Tarlan tercümesiyle metnin karşılaştırılması gibi hususlardır. Bunların sonucu olarak ulaşılmaya çalışılan doğru ve sağlam metin ortaya konularak araştırmacıların görüşlerine sunulacaktır.

Anahtar Sözcükler: Yavuz Sultan Selim, Divan, Paul Horn, Orientalist, Ali Nihat Tarlan.

ABSTRACT

Among the Ottoman sovereigns, Yavuz Sultan Selim, one of the four sovereign who had Persian divan, his success in using Persian language could be understood from the poems in the divan and this case is approved by literature experts. Yavuz's Divan which is prepared by professor of Eastern languages, Paul Horn, and was created by comparing seven manuscript copies of the Persian divan. This Divan was published in Berlin in 1904 by the order of the German emperor and was presented to Sultan Abdulhamid II. Although the Divan has been prepared by a competent person in its field, it has some problematic places in it. In this article, the problematic places mentioned in the divan will be classified from different angles. Different criteria were used to identify problematic areas. These include discussing whether the text has a consistent meaning, comparing poems on the divan with different texts, and comparing the text with the Tarlan translation. As a result of this, the correct and sound text will be presented and presented to the opinions of the researchers.

Keywords: Yavuz Sultan Selim, Divan, Paul Horn, Orientalist, Ali Nihat Tarlan.

1. GİRİŞ

Klasik Türk edebiyatında Farsça telif edilen 18 divan ve 13 divançeden 4 tanesi Osmanlı hükümdarlarına ait bulunmaktadır. Bu divanların hepsi de 16. yüzyılda telif edilmiştir. Divan sahibi olan hükümdarlar Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman, Şehzade Bayezid ve Sultan III. Murad'dır. Bunlardan Yavuz Sultan Selim'e ait olan Farsça Divan ilk olarak 1306/1888-89 senesinde İstanbul'da Hüseyin Hilmi tarafından yayıma hazırlanarak basılmıştır. Bu eserde 2 münacat, 2 naat, 102 gazel bulunmaktadır (Aydın, 2016, 12). Bu matbu nüsha esas alınarak Manastırlı Dâniş Ahmed Efendi tarafından yazılan Destâvîz isimli şerhin telif tarihi 1313'dür (Aydın, 2016, 19). Hem içerdiği şiirlerin sayısı hem de gazellerdeki beyit

sayıları bakımından Paul Horn tarafından neşredilen metnin üçte biri kadar şiir içermektedir. Şeyh Vasfi tarafından telif edilen ve Yavuz Sultan Selim'in Farsça şiirlerinin bir kısmının tercümesini içeren *Bârîka* isimli eserin baskı tarihi ise 1308/1890-91'dir.

1904 senesinde Strasburg üniversitesi Şark dilleri profesörü Paul Horn tarafından sekiz nüsha¹ karşılaştırılarak telif edilen ve Almanya imparatoru II. Vilhelm'in emriyle Berlin Devlet matbaasında basılıp Sultan II. Abdülhamid'e takdim edilen divan hacim bakımından 1306 yılında basılan divandan üç kat daha fazla şiiri bünyesinde barındırmış olsa da Yavuz'un Farsça yazılan bütün şiirlerini içermez. Söz gelimi 2019 yılında tamamlanan bir Yüksek Lisans tezinde Paul Horn'un neşrettiği divanda bulunmayan bir kısmı kaside ve çoğu gazel olan 93 farklı şiir bulunmaktadır. Bu farklı şiirler Türkiye kütüphanelerinde bulunan divanın 16 adet yazma nüshasından ikisinin incelenmesiyle ortaya çıkmışlardır. Geride kalan 14 yazma nüshanın incelenmesiyle Yavuz'a ait daha fazla şiirin ortaya çıkması mümkündür.

Bu çalışmada Paul Horn'un neşrettiği divan hakkında bazı görüş ve öneriler sunulacaktır. Metnin okunuşu veya nüshaların sağlam olup olmadığı hakkında mukayese için başvurduğumuz kaynaklar şunlardır.

1. Ali Nihat Tarlan tarafından Yavuz Divanına yapılan tercüme. Bu tercümede her ne kadar Farsça metin bulunmasa da tercümede verilen anlamdan yola çıkarak Paul Horn neşri hakkında bazı görüşler ileri sürülecektir. Bu eserdeki şiirler ile Paul Horn neşri olan divandaki şiirler aynı rakamı taşıdıkları için ayrıca sayfa numarası belirtilmeyecektir. İktibas edilen şiirden sonra parantez içerisinde hangi numaralı şiirin kaçınıcı beyti olduğunu gösteren rakam konulacaktır. Söz gelimi parantez içerisinde (78/4) rakamı bulunuyorsa bu şiirin hem Paul Horn, hem Tarlan tercümesinde 78 numaralı şiirin dördüncü beyti olduğunu göstermektedir. İktibas edilen beytin hemen altında Tarlan tercümesinde geçen anlam alıntılanmışsa bu metin parantez içerisinde gösterilecektir.

2. Destâvîz Şerhi. Ele alınan şiirler hakkında bu makalede şayet bu şerhe atıfta bulunulmuşsa parantez içerisinde (DŞ) kısaltmasından sonra eğik çizgi konularak atıfta bulunulan yerin geçtiği sayfa numarası belirtilecektir. Söz gelimi (DŞ/125) kısaltması atıfta bulunulan şiirin Yüksek Lisans tezi olarak hazırlanan eserde 125. sayfada geçtiğini göstermektedir.

3. Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Kitaplığı nr. 3830 ile İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar nr. 1331 bulunan nüshalar esas alınarak Abdurrahman Zeybek tarafından hazırlanan Yüksek Lisans tezinde bulunan şiirlere atıfta bulunulmuşsa parantez içerisinde (Zeybek) yazılarak eğik çizgiden sonra konulan rakamla şiirin bu tezde hangi sayfada geçtiği belirtilecektir. Söz gelimi (Zeybek/176) kısaltması şiirin bu tezde 176. sayfada geçtiğini göstermektedir.

Paul Horn tarafından neşredilen divandaki şiirlerin tenkitli metin için esas alınan hangi nüshalarda bulunduğu bu eserin 129 ile 130. sayfasında Mutâbakat-ı Nüshâ başlığı altında verilmiştir. Buraya yapılan atıflarda ayrıca sayfa numarası belirtilmeyecektir. Nüsha farklılıkları ise yine aynı eserin 131 ile 132. sayfasında Tehâlûf-i Nüshâ başlığı altında gösterilmiştir. Şiirlerde geçen kelimelerin nüshalarda farklı şekilleri varsa bunlar sayfanın altında değil bu kısımda gösterilmekte ve hangi nüshada geçtiği de belirtilmektedir. Bunlara yapılan atıflarda da sayfa numarası belirtilmeyecektir. Bu divan internet üzerinden erişime açık olduğu için herkesin metni elde edebilmesi mümkündür.

Sahasında uzman olan bir kişi tarafından hazırlanmış olsa bile Paul Horn neşrinde tartışmalı, problemlili ve çok katmanlı okumalara elverişli yerler bulunmaktadır. Bunlar konunun daha net anlaşılabilmesi için değişik açılardan sınıflandırılacaklardır. Problemlili yerler koyu karakterle gösterilecektir. Parantez içerisinde "D:" işaretinden sonra metnin doğru olduğu düşünülen şekli gösterilecektir. Daha önce başka bir yazıda değinilen birkaç örnek de konu bütünlüğü açısından burada tekrar edilecektir. Problemlili yerleri kendi arasında şöyle sınıflandırmak mümkündür:

2. VEZİNLE İLGİLİ PROBLEMLER

Divanı neşreden oryantalistin divandaki şiirleri vezin açısından da kontrol ettiği divandaki 258 nolu şiirin matla beytinin ikinci mısrasında dipnot olarak belirttiği "mustakîmu'l-vezn degildir." ifadesinden anlaşılmaktadır. Beytin geçtiği gazel 4 mefâ'ilün kalıbıyla yazılmıştır ve matla beyti şu şekildedir.

Zi-ışket kâr-ı men câyî resîd ey mâh-ı sîmîn-ten

Ki dânistem / be-vaslet mih/r verzîden / nîst hadd-i men

¹ Paul Horn bu nüshalardan birini Atâ tarihi olarak göstermektedir. Bu eserde 2 gazel, 1 tahmis, 1 de kaside şeklinde yazılan naat bulunmaktadır.

Mısraın son tefilesi açık heceyle başlaması gerekirken şiirde buna uyulmadığı görülmektedir. Vezin hususunda divanda görülen sehivler müellife ait olabileceği gibi daha kuvvetli bir ihtimalle müstehsihlere ait de olabilir. Yavuz'un divandaki şiirlerin tamamında aruzu kullanmaktaki başarısı göz önüne alındığında bunu kabul etmek daha makûl görünmektedir. Bu hususta nihaî hüküm bütün yazma nüshaların karşılaştırılmasından sonra net olarak ortaya konulabilir. Paul Horn divanda sadece bu beytin ikinci mısraı için böyle bir not kullanmakta, vezne uymayan diğer mısralar hakkında herhangi bir not düşmemektedir. Bu durum onun bütün şiirleri hassas bir vezin kontrolden geçirdiği savını zayıflatmaktadır. Vezin açısından problemlili olup da oryantalistin gözünden kaçan şiirler şunlardır:

1.

În rûşenî ki hest zuhûr-ı kemâl-i 'ışk

Yek lem'a ez (D: ez-ân) şa' şa'-ı envâr-ı Mustafâ'st (4/4)

“Aşkın kemâlinin tecellisi olan bu aydınlık Hz. Peygamberin nurlarının şaşaaşından sadece bir parıltıdır.”

Terkîb-i bend olan 4 nolu şiirin 2. bendinin 4. beytinde de problem yine ikinci mısradadır. Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fâ'îlün kalıbyla yazılan bu beytin ikinci mısrasında “ez” edatından sonra “ân” eklenirse vezin problemi ortadan kalkar, bu ilave, mısraın anlamı için de bir problem teşkil etmez.

2.

Bi-nmûd Selîm ân meh der-şâmgeh ebrû

Bihter zi-seher dânem ân şâmgeh-i û-râ (23/5)

Aslında bu gazelin tamamında “û-râ” redifi kendisinden önce gelen kelimelerle tamlama oluşturmaktadır. Fakat Paul Horn neşrinde bu kelimelerin son harfine esre konulmamıştır. Divan neşrinde hemze ve yardımcı “y” ünsüzü hariç tamlamaların tamamını esre ile gösteren Paul Horn'un bütün bunları tamlama saymayacağı gibi bir sonuca ulaşırsa bu hem anlamın hem de veznin kabul edemeyeceği bir sehiv olur ve divanı neşreden yeterliliğine gölge düşürür. En iyisi bu kadar itinayla basılmış da olsa eserde baskı hatası olduğunu kabul etmek olsa gerek. Yukardaki mahlas beytinde birinci mısraın sonu “şâmgeh ebrû” şeklinde, ikinci mısraın sonu ise “şâmgeh ûrâ” şeklinde bulunmaktadır. Bu gazelde tamlama kesresinin sehven konulmadığını varsayarsak bu iki yer “şâmgeh-i ebrû” ve şâmgeh-i û-râ” şeklini alırılır. Zaten ikinci mısraın son kısmının anlam ve vezin açısından “şâmgeh-i û-râ” şeklinde okunması gerekmektedir. Birinci mısraın sonunda geçen kısım için müsteşrik nüsha farklarını dipnotta “şâmgeh-i ebr; şâmgehî ebrû” şeklinde göstermektedir. Dipnotta gösterilen “şâmgehî ebrû” hem vezin hem anlam açısından doğru olduğu için metinde o yazılmalı, “şâmgeh ebrû” şekli ise dipnotta gösterilmeliydi. Beytin anlamının kelime grupları şeklinde verilmesi sehvin daha belirgin görülmesine sebep olacaktır.

Bi-nmûd (gösterdi) Selîm (ey Selim) ân meh (o ay yüzlü sevgili) der-şâmgehî (bir akşam) ebrû (kaşını)

Zi-seher (seherden) bihter dânem (daha değerli buluyorum) ân şâmgeh-i û-râ (onun hilâl gibi kaşını gösterdiği akşamı). (Parantez içerisindeki anlamlar Tarlan tercümesinden alıntılanmıştır.)

Gazel Mef'ûlü Mefâ'îlün Mef'ûlü Mefâ'îlün vezninde yazıldığı için “şâmgehî” şekli tercih edilmek zorundadır. Bir tamlama olarak “der-şâmgeh-i ebrû” şeklinde düşünülse vezin açısından problem ortadan kalkar, fakat anlam “kaşının akşam vaktinde” şeklini alır ki doğru olmadığı Tarlan tercümesinden de anlaşılmaktadır.

3.

Kıssa-i Ferhâd u Mecnûn çend ber-men hândend

K'ân heme yek şemme ez-hâl-i perîşân-ı men'est (54/3)

Metinde “hândend” şeklinde yazılan kelime “hânde-end” şeklinde yazılsaydı anlam açısından fazla bir değişiklik olmayacağı gibi nûn'la biten hecelerın birbuçuk hece sayılmaması dikkate alındığında imâle yapılması gibi bir külfete de gerek kalmayacaktı.

4.

Tâ merâ âmed nazar âyine-i tal'at-i û'st (58/6)

Gazelin tamamı “fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün” şeklinde yazıldığı dikkate alındığında mısradadır vezin problemi olduğu görülmektedir. Şiirin fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün kalıbyla yazıldığını düşünmek ise

bütün açık hecelerde imale yapılmasını gerektirecektir. Paul Horn tarafından dipnotta bu mısranın vezni ile ilgili herhangi bir açıklama konulmamıştır.

5.

Serem bi-stân u der-pây-ı seget **figen** ki tâ ser-mest

Çu Mecnûn ez-sipâh-ı ‘ışk men ber-ser ne-mî-âyem (235/3)

(Başımı alıp köpeğinin ayakları altına at ki Mecnun gibi aşktan sarhoş, aşk ordusunun başına geçip serdar olmayayım.)

Farsçada elifle başlayan kelimelerden elifin düşürülmesi şiirde ve nesirde yaygın olarak görülür, efsûn/füsûn, efsân/feşân, efzûn/füzûn, efgem/figem gibi. Yavuz’un burada imale yapmaya gerek bırakmayan **efgen** şeklini tercih etmediğini düşünmek doğru olmaz. **Figen** şeklinde ise gereksiz bir imaleye başvurmak zorunluluğu vardır. Burada metnin tashihi cihetine gidilebilirdi.

6.

Ân Zuhre-çîn k’ez-ruh-ı zîbâ çu Suheyl’est

Hurşîd konem yâ meh-i tâbân lakab-ı û (266/3)

(Güzel yanağı ile Süheyl yıldızına benzeyen o Zühre alınlı dilbere güneş mi diyeyim, ay mı diyeyim şaşırımdı!)

Mef’ûlü Mefâ’îlü Mefâ’îlü Fe’ûlün kalıbıyla yazılan gazelin bu beytinde geçen “Zuhre-cebîn” (Zühre alınlı) ibaresi divanda “Zuhre-çîn” olarak yazılmıştır. “Çîn” kelimesi birbuçuk hece olarak sayılsa bile yine problem ortadan kalkmaz. Burada ayrıca *Noktaların Yeri ve Sayısını ile İlgili Problemler* kısmında farklı örnekleri görülecek olan bir sehivle karşılaşmaktayız. “Cebîn” kelimesinin “çîn” kelimesinin eski yazıda yazılışları birbirine yakındır. “çîden” (toplamak) mastarından türeyen “çîn” kelimesi isimlerden sonra gelerek bileşik sıfat oluştururlar, hûşe-çîn (döküntü başakları toplayan), nevâle-çîn (nevale toplayan) gibi. “Zuhre-çîn” (zühre toplayan) anlamında düşünülse bile Zühre bir yıldızın adı olduğu dikkate alınınca böyle bir anlam ne şiirin bağlamına ne de dilin kurallarına uymaz. Müstensihin böyle bir sehve nasıl düştüğü de irdelenmesi gereken bir konu olarak karşımızda durmaktadır. Tarlan tercümesinde bileşik sıfata “Zühre alınlı” anlamı verilmesi kelimenin “cebîn” olarak okunması gerektiğini göstermektedir.

7.

Ber-dilem her dem me-nih ez-dâğ-ı **hâl** hasretî

V’er ne hâhem sâht ‘âlem-râ siyâh ez-dûd-ı âh (275/4)

(Gönlüme her an benlerinin hasreti ile dağ vurma. Yoksa âlemi âhımın dumanı ile simsiyah ederim.)

Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün kalıbıyla yazılan gazelin bu beytinde **hâlet** (senin benin) yazılıysa vezin problemi ortadan kalkardı. Fâ’ilâtün tefilesinin son hecesi olan **hâl** hiçbir zaman iki kapalı heceye tekabül etmez.

8.

Ey vây **hoş** ân leb-i şîrîn-i şeker-hâ

Pursîd merâ bâz be-guftâr-ı garîbî (285/2)

(Eyvah, o tatlı dudak tatlı bir konuşuşla, bana harikulade güzel bir söz söyledi, beni sordu.)

Mef’ûlü Mefâ’îlü Mefâ’îlü Fe’ûlün kalıbıyla yazılan gazelin bu beytindeki **hoş** kelimesi yerine “ne hoş, ne güzel” anlamına gelen **hoşâ** şekli tercih edilse anlam daha tutarlı olacağı gibi vezin problemi de yaşanmayacaktı.

Vezinle ilgili problemler tercih edilen nüshalardan kaynaklanmış olabilir. Fakat müsteşrikin ya yukarda geçtiği gibi bu beyitlerde de “müstakîmu’l-vezn degildir” notu düşmesi veya bunları tashih cihetine gitmesi gerekirdi².

² Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü’nde divandan örnek olarak alınan gazelde geçen “Şud gulâm-ı **himmetem** ez-cân u dil vâli-i Mısır / Tâ livâ-yı husrevî ez-nuh felek efrâthem” beytinin birinci mısrasında geçen “**himmetem**” kelimesi vezni ve anlamı bozacak şekilde “**sitem**” olarak yazılmıştır. Maddeyi yazan kişiye e-posta ile durumu ilettiğimizde yazdığı şeklin sağlam kaynaklarda bulunduğunu, konuyu araştıracağını cevabi yazıda söylemiştir. Kendisine Paul Horn’un divanını gönderip beytin geçtiği 204 nolu şiire bakmasını söylesem de aylar geçmiş, hâlâ bir tashih

3. ATIF VÂVİ İLE İLGİLİ PROBLEMLER

Bunların bir kısmı gereksiz yere metne atıf vâvî eklenmesi şeklinde görülmekte, bir kısmı da atıf vâvî olması gerekirken onun metinden kaldırılması ve yerine tamlama kesresi konulması şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi hemze ve tamlama y'si bulunmayan yerlerde iki kelimenin sıfat veya isim tamlaması şeklinde birbiriyle ilgili olduğunu göstermek için divanda birinci kelimenin son harfi esre ile harekelenmekte, bu durum divanın tamamında uygulanmaktadır. Atıf vâvî ile ilgili problemler şunlardır:

1.

Ey Selîm ân mâh bî-mihr'est ez-gerdûn me-nâl

Nîst çendân curm **baht u tâlî'-i seyyâre-râ** (24/7)

(Ey Selîm, o ay yüzlü dilberin gönlünde muhabbet yoktur. Felekten hiç şikâyet etme. **Bahtın, talihin, yıldızın** bu derece büyük günahı olamaz.)

Tarlan tercümesinden bu kısmın "**baht u tâlî' u seyyâre**" şeklinde atıf grubu olduğu anlaşılmaktadır. "Seyyar talih ve baht" tamlamasına nispetle böyle bir okuyuş daha tutarlı görünmektedir.

2.

Bâ-hecr hoş-dil u **be-mey u durd** serhoşem

Men nîstem Selîm mukayyed be-tâc u taht (45/5)

(Hicran ile gönlüm hoştur, **derd şarabiyle** de sarhoşum. Selîm, ben tac u tahta bağlı adam değilim.)

Paul Horn neşrine göre anlam "**şarap ve tortuyla sarhoşum**" şeklinde olmaktadır. Tarlan tercümesinden bu kısmın "**be-mey-i derd**" şeklinde olduğu anlaşılmaktadır. "Şarap ve tortu" şeklindeki bağlama grubunun üslûp açısından problemler olduğu söylenebilir.

3.

Ez-**ğabğab-ı zulf-i û** der-hat ne-şevî zinhâr

Gerden be-resen beste pâ ber-ser-i çeh binger (153/2)

(Onun çenesi ve zülfü seni müteessir etmesin, bak boynuna ip bağlamış, ayağı bir kuyunun başında.) (zülûf ip; kuyu da çene).

Yukarıdaki örneklerde atıf vâvînin gereksiz olarak fazladan konulması, bu örnekte ise gerekli olduğu halde vâvînin yazılmayıp **gabgab** kelimesinin son harfine tamlama olduğunu göstermek için esre konulması durumuyla karşılaşmaktayız. "**Ez-ğabğab u zulf-i û**" (onun çene çukurundan ve zülfünden) yerine "onun zülfünün çukurundan" anlamına gelen "**Ez-ğabğab-ı zulf-i û**" yazılması dalgınlık sonucu değil müsteşrikin metne vukufiyetini tartışmalı hale getirir.

4.

Be-dil ez hârhâr-ı hecr elfhâ

Men-i dîvâne-râ **serv-i semen** bes (167/3)

İkinci örnekte görüldüğü gibi Paul Horn serv kelimesi ile semen kelimesinin tamlama yapılmasında bir beis görmemektedir. Böyle bir tamlamaya nasıl anlam verdiğini bilmiyoruz. Burada da bir tamlama değil **serv u semen** şeklinde bir bağlama grubu vardır. Beyte Tarlan'ın "Gönlüme hicran ile ne yaralar açtım (elifler); ben dîvâne bunlardan başka **serv ve gül** istemem." şeklinde verdiği anlamdan da bağlama grubu olması gerektiği anlaşılmaktadır.

5.

Ey kadd u ruh-i hûb-i tu **serv-i semen-i men**

Hatt-ı hoş-ı dil-cûy-ı tu bâğ u çemen-i men (258/1)

cihetine gidilmemiştir. Üstelik beyte verilen anlamda da "himmet" kelimesi kullanılmaktadır. Yahya Kemal'in "Velhâsıl o rüya duruyor yerli yerinde" mısraı gibi bizim de "Velhâsıl hâlâ duruyor o sitem yerli yerinde" dememiz gerekiyor.

(Ey güzel endamı benim servim, güzel yüzü benim gülüm olan sevgili! Hoş, sevimli (dil-cû) hattı benim bağım, çimenim olan sevgili!)

Müsteşrikin serv kelimesindeki vâva tamlama oluşturduğunu göstermek için esre hareke koyduğunu hatırlatalım. Böyle bir tamlama “benim yaseminimin servisi” anlamına gelir. Halbuki burada tamlama değil bir atıf grubu bulunmaktadır ve mısra “Ey kadd u ruh-i hûb-i tu **serv u semen-i men**” şeklinde yazılmalıdır. Birinci mısranın anlamı leff ü neşir dikkate alınarak cümle sentaksı kısmen değiştirilerek şu şekilde gösterilebilir:

Ey (ey sevgili) kadd-i tu (senin boyun) serv-i men (benim servimdir), ruh-i hûb-ı tu (senin güzel yanağın) semen-i men (benim yaseminimdir). Mısranın anlamı Tarlan tarafından şöyle verilmektedir: “Ey güzel endamı benim servim, güzel yüzü benim gülüm olan sevgili!”. Atıf vâvı yerine tamlama kesresi konulması müsteşrikin burada bir leff ü neşir bulunduğundan habersiz olduğunu göstermektedir. Zaten tamlamanın da tutarsız bir yapıda olduğunu söylemeye gerek yoktur.

6.

Ey hicâb-ı rûz u (D: **rûz**) şâm-ı zulf-i tu

Ber-firâz-ı meh makâm-ı zulf-i tu (270/1)

(Sevgilim, saçının gecesi günleri utandıracak kadar parlaktır. Saçının makamı ayın dahi fevkindedir.)

Bu beytin bulunduğu gazel Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün kalıbıyla yazılmıştır. Birinci mısradaki atıf vâvının bulunup bulunmaması vezinde bir değişikliğe sebep olmaz. Çünkü **rûz** zaten birbuçuk hecedir. Fakat anlam dikkate alındığında aynı şey geçerli değildir. Tutarlı bir anlam olabilmesi için mısradaki atıf vâvının kaldırılması gerekmektedir. Birinci mısranın kelime grupları şeklinde anlamı şöyledir:

Ey (ey sevgili) şâm-ı zulf-i tu (senin saçının gecesi, geceye benzeyen saçın) hicâb-ı rûz (gündüze yani yüzüne hicâptır, yani yüzünü örtmektedir.) Tarlan’a göre anlam; “Saçının gecesi günleri utandıracak (mahçup edecek) kadar parlaktır.” Atıf vâvı olunca anlam; “ey gündüze hicap olan ve ey senin saçının karanlığı” şeklinde yüklemi olmayan, birbiriyle ilgisiz bir şekil almaktadır. Müsteşrik bu kısmı ikinci mısrayla ilgili düşünmüş olabilir. O zaman anlam şöyle olur: Şâm-ı zulf-i tu (senin saçının gecesi) ber-firâz-ı meh (ayın üstündedir). Bu şekilde mısranın sonundaki “makâm-ı zulf-i tu” (senin saçının makamı) kısmı muallakta kalmaktadır. İki unsuru da aynı yüklemle bağlayınca “saçının gecesi ve saçının makamı ayın üstündedir” şeklinde bir yapı karşımıza çıkar. Bu yapı dil mantığı ve selim dil zevki açısından tutarlı değildir.

7.

Ey şâh-ı mâh-rûyân v’ey mîr-i cumle hûbân

V’ey hâk-i pât geşte her **şâh u nâm-dârî** (305/15)

(Ay yüzlülerin şahı, bütün güzellerin emiri, ey her namlı şanlı padişah, ayağının türabı olan güzel.)

Burada gereksiz bir atıf vâvından söz edilebilir, yani “şâh-ı nâm-dârî” (namlı ve şanlı padişah) şeklinde düşünülmesi daha tutarlıdır. Tarlan tercümesindeki “her namlı şanlı padişah” anlamından burada bir atıf grubu değil bir sıfat tamlaması olduğu anlaşılmaktadır. (Zeybek/112)’de de burası atıf grubu değil “şâh-ı” şeklinde bir tamlama olarak yazılmıştır. Atıf vâvı olunca “her padişah ve her namlı kişi” diye anlam verilmesi gerekecektir. Esas olan böyle bir bağlama grubunun üslûp açısından tercih edilip edilmemesi ile ilgili olsa gerektir. Söz gelimi, “her padişah ve her vali senin ayağının tozudur” denilmesi ne kadar zevk-i selime uygun düşebilir. Padişah ayağının tozu olduktan sonra ayrıca valinin belirtilmesi hoş olmaz. Fakat sıralama “her vali ve her padişah” şeklinde olsaydı mahzur bertaraf olurdu. Dolayısıyla burada tercih bağlama grubu değil sıfat tamlamasından yana kullanılmalıdır.

4. KÂF HARFİ İLE İLGİLİ PROBLEMLER

Farsça ve Osmanlıca metinlerde 20. yüzyıla kadar yaygın olarak kef ve g ünsüzü için yazıda tek bir harf gösteriliyor, bunun tayin ve tespiti okuyucuya bırakılıyordu. Her yerde harfin kef veya g olduğunu tespit zor olmasa da bazı yerlerde ihtimallerin çoğalması okuyucuyu zor durumda bırakabilmekteydi. Günümüzde g harfi kefin üzerine ikinci bir keşide çizilerek gösterilmekte, böylece metni okuyanların işi kolaylaşmış olmaktadır. Paul Horn divanda kef ve g harfi ayırımına gitmiş, bu hususta da kefin üzerine ikinci bir keşide çizmekle değil üç nokta koymakla harfin g olarak okunması gerektiğini belirtmiştir. Farklı ihtimallerden birini tercih etmek hususunda okuyucunun yükünü hafifletmek olarak da düşünülebilecek bu uygulama

metnin çok katmanlı okumalarını sınırlandırabileceği gibi aynı zamanda doğru bir metnin yanlış okunmasına da sebebiyet verebilme riskini taşımaktadır. Aşağıda metinde g harfi yani kef harfinin üzerine üç nokta konularak gösterilen harfin doğru okunup okunmadığı ile ilgili problemler yerler gösterilecektir:

1.

Hurşîd-i **germ-kâm** derîn çârumîn kafes

Perrân kebûterî'st ki der-dâm-ı Mustafâ'st (4/7)

Terkîb-i Bend'in 4. bendinde geçen bu beytin anlamı Tarlan tercümesinde şöyle verilmektedir: “Bu dördüncü kafeste (dördüncü felek) **hızlı adımlarla yürüyen** güneş, Mustafa'nın tuzağının içinde uçan bir güvercindir.”

Kâm kelimesine Kanar sözlüğünde “murat, arzu; damak, ağız içi, ağız”, **gâm** kelimesi için aynı sözlükte “adım; ağır ağır yürüme; ayak; köy” anlamları verilmektedir. Dolayısıyla **germ-gâm** “adımı hızlı, hızlı hareket eden” anlamında bir bileşik sıfattır. **Germ-kâm** şeklinde okununca anlam “muradı sıcak/hızlı, damağı sıcak/hızlı” şeklinde bir anlam düşünülecektir ki bu iki anlam da güneş için düşünülemez.

2.

Cân kerd şikâyet zi-ğameş bî-ğamîş **geşt**

Hakk-ı nemek-i yâr-ı vefâ-dâr girifteş (170/3)

(Gamdan şikâyet eden canı onun aşkının ıstırabından kurtulmak **öldürür**. Vefalı yârin tuz ekmek hakkı nihayet tesirini gösterdi.)

Tarlan tercümesinden fiilin “kuşt: öldürdü” şeklinde okunduğu anlaşılmaktadır. “Geşt” şeklindeki okuyuşa göre mısranın anlamı “Can gamdan şikâyet etti, gamsız oldu” şeklini alsa da burada “-ş” zamirinin nereye ait olduğu belirsizdir. “Kuşt” şeklindeki okunuşa göre zamir fiille ilgilidir ve cümle “gamsızlık onu öldürdü” anlamına gelen “**bî-ğamî kuşt-eş**” şeklindedir.

3.

Leb-i la'let 'aceb ez-'ayn-ı nezâket şekerî'st

Ki **kerânî** buved ez-sâye-i bâl-i megeseş (171/5)

(Lâ'le benzeyen dudağın bizzat nezaketten yapılmış bir şekerdir ki sinek kanadının gölgesi bile ona bir yük olur.)

Beyitte **girânî** okunması gereken kelime sehven **kerânî** şeklinde okunmuştur. **Kerân** sahil, kenar, hudut anlamında, **girân** ise ağır, güç anlamındadır. Beyitte sevgilinin dudağı nezaketin ta kendisi olan bir şekere benzetilmekte, o şekere değil sineğin konması gölgesinin bile düşmesi bir yük, bir ağırlık olacağı söylenmektedir. **Kerânî** okunuşuna göre beyte doğru anlam vermek mümkün değildir. Müsteşrik bu iki harf arasında yazıda böyle bir ayrıma gitmeseydi onun kelimeyi doğru okuyup okumadığı, metnin anlam dünyasına ne kadar nüfuz edebildiği hakkında bir görüş sahibi olmamız mümkün olmazdı.

4.

Zi-çeşm-i halk mî-tersem ki **her ki** bînemmet rûzî

Dil u cân bâ-tu vu men der-suhan cây-ı diger bâşem (224/8)

Tarlan'ın verdiği anlam şöyle: “Her an sana baksam halk görecektir diye korkuyorum. Onun için bir gün gönlüm, canım sende olduğu halde ben sözde başka yerde olayım.” Beyte şu şekilde de anlam vermek mümkündür: Sana baksam halkın beni görmesinden korkuyorum. Onun için seni görünce gönlüm ve canım sende olduğu halde başka şeylerle meşgul oluyorum.

Eski imlâda “**ki**” ile “**geh**” aynı şekilde yazılıyordu. Burada “**geh**” olarak okunması gereken kelime “**ki**” olarak okunmuştur. Beytin kelime grupları şeklinde anlamı verilince yanlış daha belirgin olarak görülecektir:

Zi-çeşm-i halk (halkın gözünden) mî-tersem (korkuyorum) ki (bunun için) **her geh** bînemmet rûzî (herhangi bir gün seni gördüğüm zaman; seni gördüğüm bütün zamanlarda) dil u cân bâ-tu (gönül ve can seninle olsun) vu men der-suhan cây-ı diger bâşem (ve ben sözde diğer bir yerde olayım).

“Her ki bînemet rûzî” şeklinde okununca bu kısmın anlamı “her kimse ki seni bir gün görürsem” şeklinde beytin ve dilin kabul edemeyeceği bir yapıda olmaktadır.

5.

Her ki ân rûy bi-bînem reved ez-hîş dilem

Key mecâlem şevved ahvâl be-cânân goften (245/4)

(Yüzünü gördüğüm anda gönlüm, kendini kaybediyor. Nasıl ahvalimi canana anlatabilirim?)

Burada da yukardakine benzer bir sehiv vardır. Doğrusu **Her geh** (her zaman, ne zaman) ân rûy (o yüzü) bi-bînem (görürüm (= Ne zaman o yüzü görürsem), reved (gider) ez-hîş (kendimden, elimden) dilem (gönlüm).

Müsteşrikin tercih ettiği şekilde ise; **Her ki** (her kimse ki) ân rûy (o yüzü) bi-bînem (görürüm) gibi kopuk ve tutarsız bir şekil almaktadır.

6.

K'ez-nûr-ı husn-i mâh ruhet ânçunân şevved

K'âyîne key koned be-seher mihr-i enveruş (304/53)

(Onun ay yüzü güzellik nuru ile öyle parlarsın ki her seher parlak güneş ona **âyinelik** etsin.)

“**K'âyîneğî**” şeklinde yazılması gereken kelime “h” ile biten kelimelerde nispet yâ'sından önce gelen yardımcı “g” ünsüzünün “kef” olarak düşünülmesi sonucu tek kelime iki kelime şeklinde algılanmış ve “**K'âyîne key**” şeklinde okunmuştur. Bu şekilde okununca beytin anlamı “Onun ay yüzü güzellik nuru ile öyle parlarsın ki her seher parlak güneş ona **nasıl ayna** olur?” şeklinde olur. Müsteşrikin böyle bir yapının tutarsızlığının farkına varamaması da ayrı bir garabet örneği olarak karşımızda durmaktadır.

7.

K'ez-devlet u civânî v'ez-'omr berhorî tu

Kerdend her gulâmet mîr u buzurgvârî (305/27)

(Saadetten, gençlikten, ömürden kâm alasin, her büyük emir senin kölen olsun.)

Birinci mısradaki fiil (berhorî) geniş zaman olunca ikinci mısradaki fiilin (kerdend= yaptılar) geçmiş zaman olması hem zaman hem de anlam açısından da tutarsız bir yapıdadır. Beytin kelime grupları şeklindeki anlamı şöyledir: K'ez-devlet u civânî (saadetten ve gençlikten) v'ez-'omr (ve ömürden) berhorî tu (sen kâm alasin). **Kerdend** (yaptılar) her gulamet (her köleni) mîr u buzurgvârî (emir ve büyük).

Tarlan tercümesinden **mîr u buzurgvârî** (emir ve bir büyük) atıf grubunun **mîr-i buzurgvârî** (bir büyük emir) şeklinde okunduğu anlaşılmaktadır ki doğrusu da budur.

İkinci mısranın birinci kelimesi **gerdend** olarak okununca zaman uyumsuzluğu kalkmakta, anlam da yerli yerine oturmaktadır. Bu okunuşun daha tutarlı olduğunun anlaşılması için şunu hatırlamak gerekir ki Farsçada geniş zaman, istek ve emir kipleri aynı zamanda ortak olarak da kullanılmaktadır. Söz gelimi **güyed** fiili “söyler, söylesin, söyleye” anlamında kullanılabilir. Dolayısıyla **gerdend** fiili “olurlar, olsunlar” şeklinde anlandırılabilir. Buna göre ikinci mısranın kelime grubu şeklindeki anlamı “**Gerdend** (olsunlar/olurlar) her gulamet (her kölen) mîr-i buzurgvârî (büyük bir emir)”. Tarlan'ın “Her büyük emir senin kölen olsun” şeklindeki anlamından onun cümleyi “**Gerdend** (olsun) her mîr-i buzurgvârî (her büyük emir) gulâmet (senin kölen)” şeklinde düşünerek anlamlandırıldığı görülmektedir. Burada bir sehiv sonucu “her” kelimesi ile birlikte özne ve tümlecin de yerinin değiştirildiği görülmektedir. Her halükârda fiil **kerdend** değil **gerdend** şeklinde okunmalıdır.

Yukardaki sehivlerin bir kısım biraz dikkatle, bir kısmı ise üzerinde fazla düşünmeden anlaşılabilir bir yapıdadır. Bunların farkedilmemesi de teessüfe şayan bir durum olarak görülmelidir.

5. NOKTALARIN YERİ VE SAYISI İLE İLGİLİ PROBLEMLER

Arap yazısı çok ihtimalli okumalara müsait olduğu gibi yarıya yakın harfi birbirinden noktayla ayrılmaktadır. Noktaların ihmalî, yanlış yere konulması veya müstensihin noktaların konulduğu yeri tam olarak teşhis edememesi metni müellifin söylemek istediği anlamdan çok uzaklara taşıyabilmektedir. Bu bakımdan müstensihin veya eserin tenkitli neşirini yapanların hem müellifin hem de dilin kullanımına aşına

olmaları büyük önem taşımaktadır. Fuzûlî, divanının dibacesinde noktaları koymayarak veya yerlerini ve sayısını değiştirerek yazan müstensihlerin metni tahrifine örnek olarak Türkçe kıtada “göz” kelimesine nokta konulmamasıyla “kör” olarak okunmasını, Arapça kıtada ise “ineb” kelimesinin noktalarının yeri ve sayısı değiştirilerek “ayb” kelimesine dönüşmesini zikreder (Akyüz, v.dğr., 2000: 18). Noktaların yeri ve sayısının değiştirilmesinin anlamı nasıl katlettiğine çarpıcı bir örnek olması açısından Farsça şu beyti iktibas etmek güzel olacaktır:

Men nuvîsem bi-y-â humârem men

Tu bi-hânî butâ himârem men (Dihhudâ, 1349: 64)

Beyitteki (بیا خمارم) kısmı noktaların değiştirilmesiyle (بتا حمارم) olarak okunabilmektedir. Şair diyor ki “Ben gel, sarhoşum diye yazıyorum, sen ise ey put/güzel, gel, ben eşeğim diye okuyorsun.”

Yavuz divanında noktalarla ilgili problemleri yerler aşağıda sırayla verilecek, bu yerlerin metnin anlamına nasıl etki ettiği hakkında kısa bir takım açıklamalar yapılacaktır.

1.

Çi koned Selîm çeşmet çu ne-mând âb u hûn hem

Meger ez-harâret-i dil **bes ezîn** (D: **pes ezîn**) şerâre bâred (86/5)

Ağlamaktan kurumuş (suyu ve kanı kalmamış) bu gözü Selim ne yapsın. Meğer ki **bundan sonra** gönlünün hararetinden gözlerinden yaş yerine kıvılcımlar saçılınsın.

“Bes ezîn” “bundan çok/fazla” anlamına gelse de dil bu anlamı ifade için “bîş ezîn” şeklini yaygın şekilde kullanmaktadır. Ayrıca gözde su ve kan kalmayınca bundan çok kıvılcım saçılınsın değil de bundan sonra kıvılcım saçılınsın denilmesi gerekir. Tarlan tercümesinden bu kısmın “pes ezîn” şeklinde okunduğu anlaşılmaktadır.

2.

Be-tîr-i gamze ey âfet çirâ çendîn dihî sehmem

Selîmî ez-**inâyet** çun be-katl-i hîş kâ’il şud (102/5)

(Kâfir, niçin bir gamze oku ile beni bu kadar **tehdit ediyorsun**? Mademki Selîmî, senin **itabın** yüzünden öldürülmesine razı olmuştur .)

Beyitle ilgili nüsha farkı olarak **âfet** kelimesi yerine **kâfir**, **sehmem** kelimesi yerine **vehmem** yazılı nüshanın bulunduğu dipnotta belirtilmektedir ki Tarlan tercümesinden bunların esas alındığı anlaşılmaktadır. Sevgili hakkında hem âfet hem kâfir denilmektedir. **Sehmem** nüshasına göre anlam “niçin gamze okundan hissemi çok veriyorsun”, **vehmem** nüshasına göre “niçin gamze okuyla beni bu kadar tehdit ediyorsun” şeklini almaktadır. Bunlar anlamca birbirine yakın ifadelerdir. İkinci mısradaki **ez-‘inâyet** (inayetten/yardımdan) kelimesi Tarlan tercümesinden anlaşıldığı üzere **ez-‘itâbet** (senin itabından, senin itabın/azarlamam yüzünden) şeklinde okunmuştur. Burada da noktaların yeri ve sayısını tespitten kaynaklanan problem bulunmaktadır. Paul Horn neşrine göre beytin anlamı “Ey sevgili, gamze okundan bana niçin bu kadar hisse veriyorsun, niçin bana bu kadar gamze oku atıyorsun, mademki Selîmî inayetten kendi öldürülmesine razı olmuştur.” Tabii ki ikinci mısra anlam açısından birinci mısradan önce düşünülmelidir. Böylece âşığın kendi öldürülmesini bir inayet, bir lütuf olarak gördüğü düşünülebilir. Fakat bağlam açısından Tarlan’ın tercih ettiği şeklin tutarlı olduğu açıktır. Yani “Mademki itabın onu öldürmektedir, ayrıca gamze oku atmaya ihtiyaç yok” denilmek istenmektedir.

3.

Selîmî hestî-i mâ şud hicâb-ı vasl-ı ân dilber

Mahal şud k’în hicâb **ez-bîş** (D: **ez-pîş**) berdârî hemîn bâşed (107/5)

Ey Selîm, sevgiliye kavuşmaya bizim varlığımız bir hicap bir perde oldu. Artık bu perdeyi **önünden** kaldırmanın tam zamanı, bunu yapman gerek.

Tarlan’ın beyte verdiği anlam şöyle: “Selîmî, bizim varlığımız sevgilimizle aramıza perde çekiyordu. Tam yerinde bir iş yaptın; **ortadan** perdeyi kaldırmak bu kadar olur.”

“Perdeyi çoktan/fazladan kaldırmak” anlamı yerine “Perdeyi önünden/ortadan kaldırmak” şeklindeki yapının doğru olduğu aşikârdır.

4.

Sâye ber-zulfeş me-kon ey rûh-ı hemçun bahr-i men

Men kiye m k'ân sunbul-i gulbûy **yâr-ı men** (D: **bâr-ı men**) keşed (110/5)

(Ey (...) e benzeyen ruhum, onun zülfüne gölge salma, ben kimim ki o gül kokulu sümbül **benim bârımı** çeksin.) Tarlan bu beyitle ilgili "Metinde: 'Benim denize benziyen ruhum' diyorsa da burada bir yanlışlık olacaktır." şeklinde bir not düşmektedir. Tartışmalı kısmın Tarlan tercümesinde "**bâr**: yük" olarak okunduğu görülmektedir.

Müsteşrik neşrine göre anlam "Ben kim oluyorum ki o gül kokulu sümbül saçlar **benim yârımı** çeksin." şeklini almaktadır. Saçlar zaten sevgiliye aittir, onu çekmesi düşünülemez.

5.

Be-derdmendî-i hod hoş-dilem ki der-reh-i 'ışk

Belâ vu gam be-dil-i derdmend **pîş** (D: **bîş**) âyed (139/4)

(Dertli gönlümden çok memnunum. Zira aşk yolunda dertli gönüle **daha ziyade** belâ ve gam gelir.)

Kanar sözlüğünde **pîş âmeden** filine verilen anlamlar: "1. yaklaşmak. 2. yakınlaşmak. 3. öne çıkmak, öne gelmek. 4. ortaya atılmak. 5. ortaya çıkmak. 6. meydana gelmek, olmak. 7. rastlamak. 8. önüne çıkmak. 9. terakki etmek. 10. mukabeleyle çıkmak."

"Bela ve dert dertli gönlün önüne gelir" anlamı yerine "Bela ve dert dertli/âşık gönüllere daha çok gelir" anlamı bağlam açısından daha tutarlıdır, dolayısıyla kelime **bîş** olarak okunmalıdır.

6.

Ne-hâhem k'ân perî gûyed suhan **k'ez-yâr key** tersem

Ki gerded rahne ez-âzurdegî la'l-i Bedehşâneş (173/3)

(O perinin söz söylemesini istemiyorum; zira Bedahşan lâlîne benzeyen dudağı o kadar **naziktir** ki incinir, yarılr diye korkuyorum.)

Müsteşrik dipnotta nüsha farkı olarak gösterdiği **ke'z-nâzikî** kısmını metinde göstermemekle büyük bir yanlışlığa imza atmış olmaktadır. Burada hem noktaların tespiti, hem de tek kelimenin iki kelime olarak algılanması sonucu oluşan bir sehiv söz konusudur. Paul Horn neşrine göre beytin kelime grupları şeklinde anlamı şöyledir:

Ne-hâhem k'ân perî gûyed suhan (istemiyorum ki o peri söz söylesin) **k'ez-yâr key** tersem (ki sevgiliden nasıl korkarım) Ki gerded rahne (ki yarılr, rahnelenir) ez-âzurdegî (incinmekten) la'l-i Bedehşâneş (onun Bedahşan la'line benzeyen dudağı).

Doğru bir anlam için dipnotta gösterilen **ke'z-nâzikî** kelimesi metinde gösterilmelidir. Bu takdirce anlam şöyle gösterilebilir:

Ne-hâhem k'ân perî gûyed suhan (istemiyorum ki o peri söz söylesin) **k'ez-nâzikî** (nazik oluşundan dolayı) tersem ki (korkuyorum ki) gerded rahne (yarılır, rahnelenir) ez-âzurdegî (incinmekten) la'l-i Bedehşâneş (onun Bedahşan la'line benzeyen dudağı).

Tarlan tercümesinden de bu şeklin esas alındığı görülmektedir. Uzunca düşünmeye ihtiyaç duyulmadan anlaşılabilir bir hususun farkına varılmaması ünvanların fazla bir anlam ifade etmediğini göstermektedir.

7.

În ki şud ber-elif u nûn-ı hateş **ebrûmend** (D: **ebrû med**)

Ân-ı husn'est u **butân** mî-ne-dehed kes çu meneş (174/2)

(Bu elif ile hattının nûn'u üzerinde kaşının (med) olması güzelliğın (آن) ân'ıdır ki onu kimse benim gibi **beyan edemez**.)

Burada iki farklı durumla karşılaşılıyor. Birisi iki kelimenin tek kelime olarak okunması, diğeri noktaların yerini tespiti. Aynı beyitte olduğu için bunlar tek başlık altında verilecektir. Beyitteki ilk cümlemin anlamı şöyledir: "În ki şud ber-elif u nûn-ı hateş **ebrû med**" ân-ı husn'est." (Elif ile hattının nûnu üzerinde kaşın

med olması yani med işaretine benzemesi güzelliğin ân'ıdır, aynı zamanda bu üçü bir araya gelmekle ân kelimesini oluştururlar (آن). Zaten sevgilide aranan güzellik de endam değil ân'dır. Necati şöyle der:

Dilberde murâd ân olur endâm degildir

Keyfiyyet olur meyde garaz câm degildir (174/1)

Şarabın kalitesi meydendir, yoksa konulduğu kaptadır değildir. Kalitesiz şarab altın kadehin içine konulmakla kaliteli hale gelmez. Sevgilide de durum aynıdır. Onu güzel yapın ân'ıdır, endamı değildir.

Paul Horn'un iki kelimeyi tek bir kelime gibi algılayarak **ebrûmend** şeklinde okuması bu kelimeye "kaşı olan" anlamı vermesinden kaynaklandığı düşünülebilir. Fakat sözlükler bu anlama gelen bir kelime kaydetmezler. Yalnız âbrûmend kelimesinin muhaffefi olarak şerefli, iffetli anlamında bir **ebrûmend** kelimesi sözlüklerde bulunmaktadır. Her iki ihtimale göre Paul Horn'un kaydettiği metnin anlamı "Elif ile hattının nûnu üzerinde şerefli/iffetli veya kaşlı olması güzelliğin ân'ıdır şeklinde ihtimaller düşünülebilir. Fakat bu ihtimaller beytin anlam dünyasına ve üslubun selasetine aykırı konumdadır.

Noktaların yerinin tespitinden kaynaklanan farklı okuyuşa gelince "u **butân** mî-ne-dehed kes çu meneş" kısmına Tarlan'ın verdiği "onu kimse benim gibi **beyan edemez.**" ifadesinden onun **butân** kelimesini **beyân** olarak okuduğu anlaşılmaktadır. Kelime iki nokta alta konulduğunda **beyân**, üste konulursa **butân** şeklini almaktadır. Bu ihtimallerin hangisinin daha doğru olduğu hakkında şunlar söylenebilir:

- Mısrada tek bir güzelden bahsedilirken kelimenin **butân** (güzeller) şeklinde çoğul getirilmesi üslup açısından hoş olmaz.
- Butân** okunmasına göre anlam: "Butân (güzeller) mî-ne-dehed-eş (onu vermez) kes (kimse) çu men (benim gibi). **Men-eş** kelimesinin sonundaki zamir anlamca fiile bağlıdır. Bu şekle göre **kes** (kimse) kelimesinin başına be- ön eki getirilerek **be-kes** (kimseye) şeklinde bir takdir düşünülmelidir.
- Beyân** okunmasına göre anlam (kelimelerin sıralaması değiştirilerek) : Kes (kimse) beyân mî-ne-dehed-eş (onu beyan edemez) çu men (benim gibi). Burada herhangi bir önek takdirine gerek kalmamaktadır. Fakat Farsçada **beyân dâden** diye bir fiilin olmaması, onun yerine **beyân kerden** fiilinin bulunması da göz önüne alınmalıdır. Şairin "kimse ona beyan veremez" şeklinde bir yapı düşündüğü söylenebilir.

Bütün bu ihtimaller göz önüne alınca şunlar söylenebilir: Dilin aslî kullanıcısı olmayan kimse dildeki yaygın kullanımdan bir takım sapmalarda bulunabilmektedir. Ayrıca bu gazelin tamamında kelime oyunlarının bulunduğu dikkate alınca şiirin divandaki diğer şiirlerden oldukça farklı bir üslupta olduğu, bunun da şiirin Yavuz'a aidiyetini tartışmalı konuma düşürdüğünü söylemek yanlış olmaz. Bu beytin geçtiği gazel metin neşri için Paul Horn tarafından esas alınan 8 nüshadan sadece sadece Londra kütüphanesinde bulunan nüshada bulunmaktadır.

8.

Zi-men **çun** (D: **cû**) gevher-i deryâ-yı 'ışk-ı mâh-rûyân-râ

Ki çun girdâb ser tâ-pâ-yı û-râ bârhâ geştem (206/4)

(Ay yüzlüler aşkının denizindeki inciye benden **ara**. Ben girdap gibi o denizi baştan aşağı defalarla dönüp dolaşmışım.)

Kelime "çun" şeklinde okunursa birinci mısradaki yüklem bulunmaz. Dolayısıyla anlam da muallakta kalır. Müsteşrikin bu gazelin bulunduğu "Berlin, Londra, Es'ad Efendi" nüshalarını fazla sorgulamadan metne geçirdiği anlaşılmaktadır.

9.

Zi-hasret-i **mey tâbem** (D: **mey-i nâbem**) ki huşk şud reg-i dil

Ne-mând hûnem u biryân çu çûb-i tâk şudem (210/4)

(Gönül damarı saf şarap hasretinden kurudu, artık bir damla kanım kalmadı; kuru asma dalları gibi cayır cayır yandım.)

Burada karşımıza iki problem çıkmaktadır. Birincisi vezin problemidir. Bu beyti *Vezinle İlgili Problemler* başlığı altında ele almak gerekirdi. Fakat aynı zamanda noktaların tespiti ile ilgili de sehvi barındırdığı

için buraya konuldu. Bu beytin bulunduğu gazel Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün kalıbıyla yazılmıştır. Dolayısıyla **mey tâbem** şekli vezni bozmaktadır.

Ayrıca birinci mısradaki kelimedede noktanın sayısı doğru tespit edilmemiş, **n** okunması gereken harf **t** olarak yazılınca **nâbem** kelimesi **tâbem** şekline dönüşmüştür. Paul Horn nüshasına göre beytin kelime grupları şeklinde anlamı şöyledir.

Zi-hasret-i **mey** (şarap hasretinden) **tâbem** (kızarıyorum) ki (çünkü) huşk şud (kurudu) reg-i dil (can/gönül damarı). Ne-mând hûnem (kanım kalmadı) u biryân çu çûb-i tâk şudem (ve üzüm asması gibi yandım). Kanar sözlüğünde **tâbîden** fiiline sekiz farklı anlam verilmektedir. Bunlar; “1.kıvırmak, bükme. 2.eğirmek. 3.ışık vurmak, balkımak. 4.yüz çevirmek. 5.sapmak. 6.ısnamak. 7.incinmek 8.parlamak”.

Beytin doğru okunuşuna göre kelime gruplarının anlamı şöyle olmaktadır:

Zi-hasret-i **mey-i nâb** (saf şarap hasretinden) ki huşk şud (ki kurudu) reg-i dilem (canımın/gönülümün damarı). **Ki**'li yapıyı sıfat fiil grubu olarak tercüme edersek mısranın anlamı (= Can damarımın kuruduğu saf şarap hasretinden) ne-mând hûnem (kanım kalmadı) u biryân çu çûb-i tâk şudem (ve üzüm asması gibi biryân/kebab oldum, cayır cayır yandım).

Görüldüğü gibi **-em** zamiri anlamca **dil** kelimesine bağlıdır. Yine birinci mısra müstakil bir cümle değildir, **ne-mând hûnem** (kanım kalmadı) kısmına bağlıdır. **Nâbem** kelimesinin sonundaki zamirin nereye bağlı olduğunun bilinmemesi oryantalistin kelimeyi fiil şeklinde (**tâbem**) algılamasına sebep olmuş, böylece tamlamayı kaldırarak vezni bozduğunun farkına varmamıştır.

10.

Be-her nev'î ki dârî çun Selimî ez-tu hoş-hâlem

Be-murden hem şudem râzî çî dârî **pîş ezîn** (D: **bîş ezîn**) bâ-men (248/6)

(Bana nasıl muamele edersen et, ben de Selimî gibi senden memnunum. Ölümüne dahi razı oldum; daha ne yapmamı istersin?)

Bîş ezîn “bundan fazla”, **pîş ezîn** ise “bundan önce” anlamına gelmektedir. Beytin bağlamı dikkate alındığında **bîş ezîn** şeklinin doğru olduğunu anlamak zor değildir. Fiilin “sunmak anlamına gelen “pîş dâştin” olduğu düşünülerek anlam “bundan ne sunuyorsun” şeklini alsa bile yine tutarlı olamaz.

11.

Pey-i yek dîdenet cân mî-dehem kâni' ne-mî-gerdî

Çî ârî **pîş ezîn** (D: **bîş ezîn**) ey kâfer-i nâ-mihrbân ber-men (254/4)

(Seni bir kere görmek için canımı veriyorum, kanaat etmiyorsun. Ey merhametsiz kâfir, bana **bundan başka/fazla** ne teklif edebilirsin?)

Yukardaki beyitte görülen aynı sehiv burada da görülmektedir. “Bundan önce bana ne teklif edebilirsin” şeklindeki bir yapı doğru olamaz. Müsteşrikin “getirmek” anlamına gelen “pîş âverden” fiilini esas aldığı düşünülürse anlam “bundan ne getirirsin” şeklini alır ki doğru olmadığı açıktır.

12.

Meh-i tu (D: **Meh-i nev**) bâ-şafak k'ez-fahr hod-râ ber-felek mî-dâşt

Futâd ez-secde-i ebrûş âhir hûn be-rûy-ı û (269/2)

(Şafak kızılıkları içinde iftihar ile kendini göklere çıkaran **yeni ay** onun kaşlarına o kadar secde etti ki sonunda yüzüne kan oturdu.)

Tek noktanın iki nokta olarak algılanmasıyla **nev** kelimesi **tu** olarak okununca tamlamanın anlamı “yeni ay/hilâl” yerine “senin ayın” şekline almaktadır. Kaş hilâle benzetilir. Ayrıca şafak kızılığı içerisinde yani hemen güneş battıktan sonra görünen de hilâldir.

13.

Pâkî ân nev' ki 'aybet (D: **ğybet**) be-hiyânet bâşed

Ger be-hâtir guzerânem sıfat-ı pâkî-i tu (272/4)

(O kadar temiz o kadar her fenalıktan münezzehsin ki bu temizliğini gönlümden geçirmek bile sana karşı haincesine **gybet** etmek gibi geliyor.)

Kelime “aybet” şeklinde olunca anlam “senin aybın/kusurun” veya “seni ayıplamak, sana kusur isnat etmek” şeklini almaktadır. Kelimenin “Senin aybın” şeklinde anlamlandırılması beytin bağlamına uymaz. Diğer ihtimale göre beytin anlamı şöyle olmaktadır:

(O kadar temizsin ki gönlümden senin temiz sıfatlarını geçirirsem seni ayıplamak hiyanetle olur veya hiyanet olur.) Sevgilinin temiz sıfatları gönlüden geçirildikten sonra onu ayıplamak diye bir ihtimal düşünülmesi hem üsluba hem âşkın sevgili hakkındaki bakışına uymaz.

14.

Ân-râ ki hûn şude dil-i miskîn çi-râ **niyâz** (D: **be-nâz**)

Her rûz mî-zenî be-ciger zahm-ı dîgereş (304/30)

(Âciz, gönlü kan olanların ciğerine niçin **naz ile** her gün yeni bir yara açıyorsun?)

Burada **b** yazılması gereken ilk harfin noktası üste konulunca **n** olarak yazılmış, ikinci harfin ise noktalarının yeri ve sayısı değiştirilerek **n** harfi **y** harfine çevrilmiş, böylece **be-nâz** (naz ile) anlamındaki kelime **niyâz** keimesine dönüştürülmüştür. Beytin kelime grupları şeklinde anlamı şöyledir.

Ân-râ ki hûn şude dil-i miskîn (miskin gönülleri kan olanların) çi-râ (niçin) be-nâz (**naz ile**) her rûz (her gün) mî-zenî be-ciger (ciğerine vuruyorsun/açıyorsun) zahm-ı dîgereş (ayrı bir yara). Kelime **niyâz** şeklinde okununca “niçin niyâz” şeklinde bağlamın kabul etmeyeceği bir yapı oluşmaktadır. Müsteşrikin beytin anlamı üzerinde fazla düşünmeden önündeki nüshayı yazıya geçirdiği veya müstensihin koyduğu noktalar hakkında isabetli karar veremediği görülmektedir.

Tarlan tercümesinde verilen “nâz ile” anlamından kelimenin **be-nâz** şeklinde okunduğu anlaşılmakta, (Zeybek/101)’de de kelime **be-nâz** olarak geçmektedir.

15.

Ânhâ ki hâk-i pâşân ez-çarh **teng** (D: **neng**) dârend

Der-bendegîş dârend her vakt iftihârî (305/12)

(Ayaklarının toprağını çarhtan daha üstün tutanlar, her zaman onun kulu olmakla iftihar ederler.)

“**Neng dâšten**” “ar duymak, utanmak” anlamına gelmektedir. Kanar sözlüğünde “teng dâšten” diye bir fiil yoktur. “Gökyüzünden dar tutmak” şeklinde bir anlam düşünülmesi de üslubun kabul etmeyeceği bir yapıdadır. Paul Horn’un bu kısmı “gökyüzüne sığmamak, gökyüzü ona dar gelmek” şeklinde düşündüğü varsayılabilir.

6. TAMLAMA OLUP OLMAMASI İLE İLGİLİ PROBLEMLER

Farsça metinlerde yanyana gelen iki kelimenin birbiriyle tamlama oluşturup oluşturmayacağı anlamdan anlaşılmaktadır. Şayet kelime “û” ve “â” ile bitiyorsa yardımcı “y” ünsüzü getirilir. Sonu “h” ile veya med harfi olan “y” ile bitiyorsa eski imlâda bu durumda bu iki harfin üzerine tamlama olduğunu göstermek için hemze konulmaktaydı. Günümüz Farsça imlâsında böyle durumlarda hemze de büyük çapta kaldırılmıştır. Dolayısıyla Farsça bir metni okuyan birisi iki kelime arasında tamlama olduğunu anlayabilmesi için başvuracağı esas kriter anlam olmaktadır. Şayet metin şiirse vezin tamlama olup olmadığını belirlemek için okuyucuya yardımcı olabilir. Son hecesi birbuçuk hece olan kelimeler veya tek hece olup da birbuçuk hece sayılan kelimelerde şiirin veznini bilmek de kifayet etmemektedir. Çünkü bu kelimelerin sonraki kelimeyle tamlama olarak okunup okunmaması vezinde bir değişikliğe sebep olmamaktadır. Bu durumda okuyucunun metnin anlamına dikkat etmesi daha da önem arz etmektedir. Paul Horn tarafından neşredilen Yavuz divanında iki kelime arasında tamlama olduğunu göstermek için birinci kelimenin son harfine esre konulduğu görülmektedir. Divanın tamamında hemze ile gösterilen tamlamalar hariç esre işaretinin konulması okuyucunun metni anlamlandırmada işini kolaylaştırmaktadır. Fakat metinde esre konulduğu halde tamlama olmayan yerler bulunduğu gibi, esre konulmadığı halde tamlama oluşturan yerler de bulunmaktadır. Ayrıca her iki şeklin de doğru kabul edileceği yerler de vardır. Aşağıda bunlar sırasıyla verilecek ve yeri geldikçe kısa açıklamalar yapılacaktır.

1.

Berây-ı taht-ı cihân-ı fenâ çî fikr konem

Merâ ki baht buved **taht-ı** feth u **nusret-i** tâc (73/3)(D: Merâ ki baht buved **taht** feth u **nusret** tâc)

(Fâni dünya tahtı için niye uzun uzun düşünüyüm. Benim tahtım, bahtımdır. Fetih ve nusret de tâcımdır.)

Tarlan tercümesinden ikinci mısradaki tamlama olmadığı anlaşılmaktadır. Zaten tutarlı bir anlam için böyle olması gerekmektedir. Müsteşrikin tamlama şeklinde okuyuşuna göre ikinci mısra “fetih tahtı ve tâc nusreti benim bahtımdır.” anlamına gelir. Böyle bir anlamın tercihi müsteşrikin metne hâkimiyetine gölge düşürür. **Taht** kelimesi tamlama olmasa da birbuçuk hece sayıldığı için vezinde problem olmaz. Fe‘ilün şekli aruzda fa‘lün olarak da okunabildiği için “nusret-i tâc” ile “nusret tâc” arasında bir farklılık yoktur.

2.

Serv u semen be-kadd-i tu **mânend-i** (D: **mânend**) rûy-i tu

Ger serv bâ-kulâh u semen der-kabâ buved (122/2)

(Eğer servi, başına serpuş geçirse senin boyuna, beyaz gül de elbise giyse senin yanağına benzeyebilir.)

Burada fiilin edat şeklinde okunarak tamlama yapıldığı görülmektedir. “Mânend-i rûy-i tu” “senin yüzün gibi” demektir. “Gibi” anlamına gelen “mânend” edatı isimlerin başına gelirse onunla tamlama oluşturmaktadır. Halbuki burada kelime “gibi” anlamındaki edat değil, aynı şekilde yazılan ve “benzerler” anlamına gelen “mânend” fiilidir. “Benzemek” anlamındaki “mânisten” fiilin hal kökü “mân” şeklindedir ve fiilin geniş zamanının çekiminde üçüncü çoğul şahıs “mânend” şeklini alır. Tarlan’ın tercümesinden anlaşılacağı gibi beyitte müretteb leff ü neşir vardır. Şiirde vezin gereği yapılan takdim tehirlerin müsteşriki yanılığa düşürdüğü söylenebilir. Takdim tehir olmasa idi birinci mısra “**Serv u semen be-kadd u rûy-ı tu mânend**” şeklini alacaktı ve anlam “Servi ve beyaz gül senin boyuna ve yüzüne benzerler” şeklinde daha net olarak görülebilecekti.

3.

Ber-ser çunânki rişte-i cânhâ’st kâkuleş

Engušt-i û’st rişte-keş **ez-târ cân-ı çeng** (D: **ez-târ-ı cân-ı çeng**) (195/3)(Başının üzerinde kâkülü nasıl canlar riştesi ise parmağı da **çengin can telini** inletiyor.)

Müsteşrik nüshasına göre ikinci mısra “Parmağı telden çengin canını/cannına rişte çekendir, inletendir” anlamına gelmektedir.

4.

Ân buved saltanat-ı ‘ışk u şehenşâhî-i men

Ki konem der-kademeş saltanat-ı **dehr-i** tufeyl (D: saltanat-ı **dehr** tufeyl) (200/3)

(Dünya saltanatını onun ayakları altına attığım zaman ben aşk sultanı bir şehinşah olurum.)

Tamlama olunca anlam “tufeyl/parazit dehr/dünya saltanatı” şekline almaktadır. Tarlan tercümesinde tufeyl kelimesinin anlamı gösterilmemektedir. Zaten şiirin motamot tercümesi bazen metne ihanet boyutuna bile varabilmektedir. Tamlama olmayınca anlam “tufeyl” kelimesi ikinci mısranın yüklemine zarfı olarak düşünülmelidir. Yani dünya saltanatını onun ayakları altına bir **tufeyl/asalak** olarak attığım zaman ben aşk sultanı bir şehinşah olurum.” Her iki şekilde okunuş vezin açısından bir problem teşkil etmemektedir. Anlam dikkate alındığında tamlama olmaması daha tutarlı görünmektedir.

5.

Şud bâz zinde Mecnûn k’ez-‘ışk fitne ber-hâst

Ferhâd der-fiğân’est yâhod **Selîm hayrân** (243/5)

(Aşk dünyayı kasıp kavuruyor; yoksa Mecnun dirildi mi? Ferhad mı feryad ediyor, yoksa **hayran Selîm** mi âh u figan içindedir?)

Tarlan tercümesinden bu kısmın “**Selîm-i hayrân**” şeklinde okunduğu anlaşılmaktadır. Tamlama olarak okunmayınca mısranın anlamı “Ferhad mı feryad ediyor, yoksa Selîm mi hayrandır?” şeklini almaktadır. Her ki ihtimal de kabul edilebilirlik sınırları içerisinde düşünülebilir. Burada şunu da belirtelim ki Destâvîz’de son kelime **giryân** olarak (DŞ/244) geçmektedir. Böyle olunca anlam “Ferhad mı feryad ediyor, yoksa Selim mi ağlıyor.” şeklini almaktadır.

6.

Ne-dânem sîne key rûşen konem ez-na‘l-i şebdîzet

Ne-mî-râned çu **rahş-ı yâr** mest ân nev-civân ber-men (254/5)

(Bilmiyorum ki ne zaman sinemi onun yağız atının na‘li ile aydınlatacağım, o genç sevgilim sarhoş olup atını üzerime sürmüyor ki!)

Birinci mısranın anlamında ve okunuşunda bir problem yoktur. Metne bağlı kalarak bu mısranın anlamı “Senin yağız atının na‘li ile sinemi nasıl aydınlatacağım, bilmiyorum.” şeklinde de verilebilir. Problem ikinci mısra da bulunmaktadır. Paul Horn neşrine göre mısranın anlamı şöyle gösterilebilir. “Ne-mî-râned (sürmüyor) çu **rahş-ı yâr** (çünkü sevgilinin atı veya sevgilinin atı gibi) mest (mest olarak) ân nev-civân (o genç sevgili) ber-men (benim üzerime). “Çu” edatı fiile bağlı olarak düşünülürse “çünkü sürmüyor” anlamı, “rahş-ı yâr” tamlamasına bağlı olarak düşünülürse (sevgilinin atı gibi) anlamı ortaya çıkar. Mısranın anlamı “Çünkü sevgilinin atı veya sevgilinin atı gibi mest olarak o genç benim üzerime sürmüyor.” şeklinde olacak, sevgilinin atına binen gencin kim olduğu müphem kalacaktır.

Tarlan tercümesi dikkate alınarak ikinci mısra iki farklı şekilde okunabilir:

“Ne-mî-râned çu **rahş yâr-ı** mest ân nev-civân ber-men” veya “Ne-mî-râned çu **rahş yâr** mest ân nev-civân ber-men”. Her iki şekle göre anlam şöyle olur. (çu edatı fiille ilgili olarak düşünüldüğü için mısranın başına alınacaktır.)

Çu ne-mî-râned rahş (çünkü atını sürmüyor) **yâr-ı mest** (sarhoş sevgili) ân nev-civân (o genç) ber-men” (benim üzerime). Böyle olunca anlam “Çünkü sarhoş sevgili, o genç, atını benim üzerime sürmüyor ki”. Bu durumda “ân nev-civân” kısmı “yâr-i mest” tamlamasından bedel veya açıklayıcı unsur olarak kabul edilmelidir. Diğer şekle göre anlam “Çu ne-mî-râned rahş (çünkü atını sürmüyor) **yâr** (sevgili) **mest** (sarhoş olarak) ân nev-civân (o genç) ber-men” (benim üzerime). Bu durumda da “ân nev-civân” kısmı “yâr-i mest” tamlamasından bedel veya açıklayıcı unsur olacaktır. Bu şekilde “mest” kelimesi cümle zarfı olarak kabul edilecek ve anlamı “sarhoş olarak” şeklinde olacaktır. Bu iki ihtimalin Paul Horn neşrindeki okunuştan daha tutarlı olduğunu söylenebilir.

7.

Ez-Selîmî halk mî-pursend **k'ender-‘ışk-ı kîst**

Kuşte-i tîğ-i melâmet derdmend-i bî-gunâh (275/6)

(Herkes, Selîmî’den “aşk içinde melâmet kılıcı ile öldürülen dertli, günahsız **kimdir?**” diye soruyor.)

Birinci mısranın son kısmı “**k'ender-‘ışk kîst**” şeklinde de okunabilir. Tamlama şeklinde anlam “**kimin** aşkında melâmet kılıcı ile öldürülmüş.” şeklinde, tamlama düşünülmezse ise “Aşk içinde melâmet kılıcı ile öldürülen günahsız âşık **kimdir?**” şeklini almaktadır. Tarlan tercümesinden de bu şeklin tercih edildiği anlaşılmaktadır. Her iki okunuş arasında belirgin bir anlam farkı yoktur.

8.

Nazarî kerd be-men **dôst-ı** niyâz-âlûde

Her niyâzîş be-sad perde-i nâz âlûde (280/1)

(Sevgili bana yakarış (niyaz) dolu gözlerle baktı; fakat her yakarışı yüz naz perdesine bürünmüştü.)

Tarlan tercümesinden bu kısmın “**dôst** niyâz-âlûde” şeklinde okunduğu anlaşılmaktadır. Her iki ihtimalin kabul edilebilirlik sınırları içerisinde olduğu söylenebilir. Tamlama şeklinde olunca birinci mısra “Niyazla âlûde sevgili bana baktı”, tamlama olmayınca “Sevgili niyazla âlûde olarak bana baktı” şeklini almaktadır.

9.

Ez-leb-i şîrîn u çâh-ı ğabğabet hemçun turunc

Rûh bahşî ‘Îsî vu sad Yûsuf-ı Ken‘ân şudî (293/2)

(Tatlı dudağından ve turunç gibi gerdanının çukurundan Hazret-i İsa’ya ve Hazret-i Yusuf’a ruh verdin.)

Nüshaların tamamında “**Rûh-bahş-i İsî.**” yazıldığı dipnotta belirtildiği halde müsteşrik metne müdahale ederek tamlamayı kaldırmış, “can veren, ruh bağışlayan” anlamına gelen “rûh-bahş” bileşik sıfatının sonuna “y” harfî ekleyerek bu kısmı “ruh bağışlarsın” anlamına gelen “rûh bahşî” şekline çevirmiştir. İkinci mısranın kelime grupları şeklindeki anlamı şöyledir:

Rûh bahşî (can bağışlarsın) ‘Îsî vu sad Yûsuf-ı Ken‘ân şudî (İsa ve yüz Kenanlı Yusuf oldun). Burada hem fiiller arasında bir uyumsuzluk, hem de anlam açısından tutarsızlık ortaya çıkmaktadır. Müsteşrik “İsâ” kelimesinin başına bir ön ek tadir ederek “İsa’ya can bağışlarsın” şeklinde düşünmüş olabilir. Fakat bu durumda fiiller arasındaki zaman uyumsuzluğu devam eder. İkinci mısranın nüshaların tamamında yazılan şekline göre anlamı “Rûh-bahş-i ‘Îsî vu sad Yûsuf-ı Ken‘ân şudî” (İsa’ya ve yüzlerce Yusuf gibi güzele can bağışlayan oldun) şeklinde olur. Bu şeklin daha tatminkâr olduğu açıktır.

10.

Nahl ez-şerâr-ı âh merâ bes be-bezm-i ‘ışk

Yâ ez-nihâl-i (D: **nihâl**) kamet-i serv-i perîveşî (294/3)

(Aşk bezminde bana âhımın kıvılcımlarından yahut peri gibi bir güzelin serve benzeyen **endaminin fidanından** bir nahl kâfidir.)

Tarlan tercümesinden de bu kısmın Paul Horn gibi “nihâl-i kâmet-i” şeklinde okunduğu anlaşılmaktadır. Tamlama olmadığı düşünülerek beyte şöyle anlam verilebilir:

“Aşk meclisinde âhımın kıvılcımlarından oluşan nahl (hurma ağacı), Hz. Musa’ya Tur dağında ateş olarak görülen ağaç yerine bana yeter. Veya **peri gibi bir güzelin selvi boyu** bana **taze fidan** olarak yeter.” Hz. Musa’ya ateş şeklinden görünen ağacın hurma ağacı olduğu şeklindeki rivayet göz önüne alınırsa beyte bu şekilde anlam vermek daha tutarlı bir konumdur.

11.

Âşufteî’st zulf-i ruheş-râ (D: **zulf ruheş-râ**) velî Hudâ

Dâde’st behr-i sûz-ı cihân tavr-ı ejdereş (304/12)

(**Zülfü onun yanağına** âşıktır, o yüzden perişandır. Fakat Allah cihanı yakmak için o zülfe bir ejder tavrı vermiştir.)

Burada aslında tamlama olmadığı halde müsteşrik tarafından gereksiz yere bir tamlama oluşturulmasıyla karşılaşmaktayız. Tamlama şeklinde okununca anlam “o, yanağın zülfüne âşıktır ve bu yüzden perişandır” şeklinde olur. Buna göre “yanağın zülfü” ile yanak üzerine dökülen zülf kastedilmiş olacaktır. Böyle olunca kimin âşık/perişan olduğu müphem kalır. Şiirde söylenmek istenen anlam sevgilinin zülfünün onun yanağına âşık olmasıdır.

7. TERCİH EDİLEN NÜSHA İLE İLGİLİ PROBLEMLER

Metin neşrinin problemleri alanlarından birisi nüsha tercihidir. Metinde gösterilmesi gereken kelime anlam üzerinde iyice düşünülmediği için metnin tahkikli neşrini yapan kimse tarafından sehven dipnotta gösterilebilmektedir. Bazen hiçbir nüsha tatmin edici bir anlam ortaya çıkarmaz. Paul Horn’un hiçbir nüshanın tatmin edici olmadığını gösterdiği aşağıdaki beyti iktibas ederek konuya girmek faydalı olacaktır:

Her kes ki nîst bende-i tu **bâd nîst-ser**

V’ân ser ki nîst hâk-i rehet hâk ber-sereş

(Senin kölen olmayan herkes, **daha beter olsun**. Senin yolunda toprak olmayan başın, toprak başına.)

Beyitte “**bâd nîst-ser**” yazılmış, nüsha farklılıkları olarak dipnotta “**bâd u nîst ser; bâd nî-pister**” şekilleri gösterilmiş, daha sonra da hiçbirinin tatmin edici olmadığını ifade için parantez içerisine “**nîstter**” şekli yazılarak sonuna soru işareti konulmuştur. Muhtemelen müsteşrik böyle olmasının anlamca daha doğru

olacağını söylemek istemektedir. “Nîstter” olunca anlam “daha yok, daha beter” şeklinde düşünülmüş olabilir.

Nüshaların tatmin edici olmadığı yerler aşağıda sırayla gösterilecek, doğru olup olmadıkları hakkında kısa açıklamalar yapılacaktır.

1.

Pur nûr cân-ı ân-ki zi-Tûr-ı kemâl-i ‘ışk

Mûsâ-sıfat be-hâl-i **berâ’î** terâne zed (98/3)

(Musa Tûr dağı üzerinde Allah’tan kendisine görünmesini istemişti. Kemal-i aşk Tûr’u üzerine, Musa gibi senden dîdâr istemeyen âşkın canı hakikaten nur ile doludur.)

Beyitte koyu karakterle gösterilen kelime için dipnotta nüsha farklılıkları “**berây; terânî**” şeklinde gösterilmiştir. Tarlan tercümesinin oldukça serbest bir konumda olduğunu söyleyebiliriz. Beyitteki “**berâ’î**” ve dipnotta geçen “**berây; terânî**” kelimelerinin hiç birisi tatminkâr bir anlam için yeterli görünmemektedir. Beytin kelime grupları şeklinde tercümesi şöyledir:

Pur nûr cân-ı ân-ki (O kimsenin canı nurla dolsun ki) zi-Tûr-ı kemâl-i ‘ışk (aşkın kemali Tur’unda) Mûsâ-sıfat (Hz. Musa gibi) be-hâl-i **berâ’î** (?) terâne zed (nağme söyledi). “zi-Tûr-ı kemâl-i ‘ışk” aynı zamanda “zi-tavr-ı kemâl-i ‘ışk” olarak da okunabilir. Bu takdirde anlam “aşkın kemâli tavrından” şeklinde olur. “Tûr” olarak okununca “zi-“ eki “-den” yerine “-de” olarak anlamlandırılacaktır. Eklerin birbirinin yerine kullanılması dillerde yaygın olarak görülmektedir.

Paul Horn’un tamlama olarak gösterdiği “be-hâl-i” kısmı tamlama olmadan da okunabilir ve vezin için problem teşkil etmez. Bu takdirde anlam “**be-hâl**: hâl ile, hal diliyle” şeklinde düşünülebilir. “**berây**” şeklindeki dipnot metne taşınırsa “için” anlamındaki edat olarak düşünülebileceği gibi bir ön ekle “**be-rây**” şeklinde de düşünülebilir. Bu takdirde anlam “rey ile, görme ile, görme hakkında” şeklinde düşünülebilir. Dipnottaki “**terânî**” kelimesi metne taşınıncaya bu kelimenin Hz. Musa’nın Tur dağında Allah’ın cemalini görmek istemesiyle ilgili ayette geçen iki şekil düşünülmelidir. Bunlardan birisi Hz. Musa’nın talebine karşı Allah’ın “len terânî” (beni göremezesin) hitabıdır. Fakat iktibaslarda fiilin başındaki olumsuzluk edatının fiilden ayrılması doğru olmaz. Diğer ihtimal ise Hz. Musa’ya dağa bakmasının emredilmesi ve dağın yerinde durması halinde Allah’ı görebileceğinin ifade edildiği “sevfe terânî (beni göreceksin) hitabıdır. Burada da fiilin başındaki gelecek zaman edatı düşürülmüş olmaktadır. Paul Horn tarafından tamlama olarak gösterilen “be-hâl-i berâ’î” kısmının hangi anlamı taşıdığı müphem bir konumdur. Tarlan tercümesinde geçen “senden dîdâr istemeyen âşkın canı” anlamının beyitten nasıl çıkarıldığı hakkında bir görüşe sahip değiliz. Mevcut ihtimaller içerisinde bir tercihte bulunmak gerekirse beyit ve anlamı şu şekilde ifade edilebilir:

Pur nûr cân-ı ân-ki (O kimsenin canı nurla dolsun ki) zi-Tûr-ı kemâl-i ‘ışk (aşkın kemali Tur’u üzerinde) Mûsâ-sıfat (Hz. Musa gibi) be-hâl (hal diliyle) **be-rây** (görme hakkında, görme talebi hakkında) terâne zed (terane söyledi). Burada da “hal diliyle terane söylemek” gibi rahatsız edici bir yapı ortaya çıkmaktadır.

2.

Misl-i Mûsâ be-ser-i Tûr tu-râ sad ‘âşık

Ber-zebân **lâne** vu bî-huş şude der-âlâyî (1/10)

(Tur dağındaki Musa gibi dili tutulmuş ve kendinden geçmiş yüzlerce âşkın vardır.)

Lâne kelimesine Kanar sözlüğünde “1.yuva. 2. kuş yuvası. 3. gayretsiz. 4. tembel” anlamları verilmektedir. Tarlan tercümesinden kelimenin “lâl” şeklinde okunduğu söylenebilir. Bu durumda veznin doğru olabilmesi için lâl kelimesinin atf vâvına ulama yapılmadan okunması ve bir buçuk hece sayılması gerekmektedir. Kelime noktaların yerinin yanlış konulduğu düşünülerek “lâbe: yakarış” şeklinde okunsa “dillerinde yakarış var” şeklinde bir anlam ortaya çıkar. “Lâye: perde, örtü” olarak okunsa “dillerinde perde var, dilleri perdelenmiş” şeklinde bir anlam ortaya çıkar. (Zeybek/86)’da da kelime **lâne** şeklinde yazılmıştır. Lâne kelimesinin “gayretsiz, tembel” anlamı esas alınsa “dilleri gayretsiz, tembel” şeklinde bir anlam düşünülse bile bunların dilin fasih kullanımına aykırı olduğu açıktır.

3.

Der-reh-i ‘ışk eger hâk şudem zân gam nîst

Cesed-i hâkî-i men **ber-guzer** ez-bâd-ı sabâ’st (47/4)

(Aşk yolunda toprak olduysam ne zarar. Benim bu toprağa mensup fani cesedim sabah rüzgârımdan **korkar**.)

Dipnotta nüsha farkı olarak **ber-hazer** yazılmıştır. Tarlan tercümesinde **korkar** anlamı verildiğine göre onun bu kelimeyi **ber-hazer** olarak düşündüğü anlaşılmaktadır.

Şayet “**ez-bâd-ı sabâ’st: saba rüzgârından**” kısmının başındaki “**ez-**” edatı bulunmayıp metin “**ber-guzer-i bâd-ı sabâ’st**” şeklinde olsaydı vezin açısından bir problem olmaz, anlam “Aşk yolunda toprak olduysam gam değil, çünkü topraktan yaratılmış cesedim saba rüzgârının geçtiği yol üzerindedir” şeklini alır, şairin böylece “ölsem de gam değil, çünkü rüzgâr benim toprağımı sevgiliye ulaştırır” demek istediği düşünülebilirdi. “Ez-” edatını zait olarak kabul ederek böyle bir anlama ulaşmak mümkün olsa bile dilin fasih kullanımının buna ne kadar imkân tanıdığı tartışma konusudur. Tarlan tercümesinin esas alındığı nüshada anlam açısından bir kopukluk olduğu görülmektedir. Beytin anlamı “Aşk yolunda toprak olduysam gam değil, çünkü cesedim saba rüzgârından korkmaktadır.” şeklinde düşünülürse bu iki cümle arasında acaba nasıl bir ilgi bulunduğu düşünülecektir?

4.

Ser-nigûn kerd Selimî çeh-i **mâ’il** zi-kalem

Kerd ez-sihr çu evsâfi-i zulf u zekaneş (174/5)

(Onun zülfü ile çenesini (kuyu) sihir gibi ifadesi ile tavsif eden Selimî kalemi ile **Babil** kuyusunu tepe aşağı etti.) Beytin anlamından sonra Tarlan’ın (Babil kuyusu ile Hârut Mâruta işaret) diye bir notu bulunmaktadır.

Metinde geçen **mâ’il** kelimesi Tarlan tercümesinde **Bâbil** olarak geçmektedir ki beytin tutarlı bir anlam kazanabilmesi için de böyle olması gerekmektedir. **Çeh-i mâ’il** tamlaması “meyilli kuyu” anlamına gelir. Böyle bir anlam beyitle örtüşmez. **Çeh** kelimesinin **çi** olarak okunması vezni bozacağı gibi anlam açısından böyle bir okuyuşun beyte katkısı olmaz.

5.

V’ân-ki der-kûy-ı melâmet hemçu mecnûn zed kadem

Tâ **ne-hîzed** û ezîn meydân ne-mî-yâbed halâs (179/3)

(Mecnun gibi melâmet diyarına ayak basan, **ölmedikçe** o meydandan kurtulmaz.)

Yukarda geçen bir örnekte görüldüğü gibi dipnotta geçen **ne-mîred** şeklinin metinde gösterilmesi, **ne-hîzed** şeklinin ise dipnotta gösterilmesi gerekirdi. **Tâ ne-hîzed** “kalkmadıkça” anlamındadır. **Tâ ne-mîred** ise “ölmedikçe” anlamına gelmektedir. Tarlan tercümesinden de bu şeklin tercih edildiği görülmektedir. “Bu meydandan kalkmadıkça, yani kalkıp başka bir yere gitmedikçe” şeklinde zorlama bir anlama başvurmaya da aslında hiç gerek yoktur. Dipnottaki nüsha metin içerisinde gösterilmelidir.

6.

Bes râz nuhuftem be-dil **ez-dilber-i cânî**

Kes çun tu diger vâkif-ı in râz ne-dîdem (212/6)

(**Ey canımın sevgilisi**, gönlüme çok sır sakladım. Fakat bu sırrı senden daha iyi bileni görmedim.)

Metne göre birinci mısranın anlamı şu iki şekilde düşünülebilir: “**Canımın sevgilisinden** gönlümde çok sır sakladım veya canımın sevgilisinden dolayı gönlümde çok sır sakladım.” “Fakat bu sırrı senden daha iyi bileni görmedim.” anlamına gelen ikinci mısrayla birinci mısra arasında bu şekilde tutarlı bir ilgi olduğundan bahsetmek zordur. Tarlan’ın bu kısmı bir ünlem grubu olarak **ey dilber-i cânî** (ey canımın sevgilisi) şeklinde okuduğu anlaşılmaktadır. Ve sevgiliye “Gönlümde çok sır sakladım, ama bu sırrları senden daha iyi bilen birisini görmedim” denilmiş olmaktadır.

7.

Hoşâ ‘âşik ki şud rusvâ be-kûy-ı ‘ışk çun Mecnûn

Nihem çun men be-kunc-i mihnetî ez-memleket birûn (225/5)(Benim gibi memleket dışında bir mihnet köşesinde **olmayıp** da Mecnun gibi aşk diyarında rüsvâ olan âşik ne bahtiyar âşıktır.)Bu kısım Molla Camî'nin gazeline tahmis olarak yazılan şiirin mahlas beytinde bulunmaktadır. İkinci mısranın başında **ne hem** şeklinde ayrı yazılması gereken kısım Paul Horn tarafından tek bir kelime olarak **nihem** (koyarım, korum) şeklinde yazılmıştır. Bir sehiv olduğu açıktır.

8.

Ber-âftâb dâred **mûy**-ı habîb takdîm

Tâ kerde rûz u şeb-râ berû çî hûb taksîm (236/1)

(Gece ile gündüzü (yüz ile saç) iyi taksim ettiği için **sevgilinin yüzü** güneşe müreccahtır.)Tarlan tercümesinden bu kelimenin **rûy** olarak okunduğu anlaşılmaktadır. Zaten sevgilinin saçı değil de yüzü güneşe benzetilmektedir. Burada “takdîm” kelimesine üstünlük değil önünde olmak anlamı verilirse beytin anlamı şöyle gösterilebilir:Ber-âftâb dâred **mûy**-ı habîb takdîm (Sevgilinin saçı güneşin/yüzün önüdedir, yüzü perdelemektedir). Tâ (çünkü) kerde (yapmış/göstermiş) rûz u şeb-râ (gece ile gündüzü) berû (onun/yüzün üzerinde) çî hûb taksîm (bu ne güzel bir taksim).

Yüz güneş olunca, saç da bu güneşi örten gece gibi olur. Dolayısıyla gece ve gündüzün ortaya çıkmasına saç sebep olmuş olur. Esas olan birinci anlam olsa da bu anlam da beytin anlam dünyasından çok uzak sayılmaz.

9.

Sad murğ-i ser-burîde âverd **çeşmem ân şûh**

Ya'nî Selîm der-‘ışk în nev' bâş teslîm (236/5)

(O **güzelin gözü** yüz tane başı kesilmiş kuş getirdi. Yani bununla: “Ey Selîmî, aşk uğrunda işte böyle teslim ol” demek istedi.)Tarlan tercümesinden bu kısmın **çeşm-i ân şûh** olarak okunduğu anlaşılmaktadır. Müsteşrik metnine göre **çeşmem** kelimesinin başına bir ön ek “be-” takdir etmek gerekecektir. O zaman birinci mısranın anlamı “O sevgili, **gözümün önüne** yüz tane başı kesilmiş kuş getirdi.” şeklini alır. İşin doğrusu takdirlere ihtiyaç duymadan beytin anlamının tutarlı olmasıdır.

10.

Eger sad mâh-rû der-cilve âyend ez-vefâ hergiz

Be-yâr-ı kes **ne-bîned** (D: **ne-bînem**) tâ ne-bîned kes be-yâr-ı men (253/4)(Eğer yüzlerce ay yüzlü dilber karşıma gelse vefakâr olduğum için hiç birisine **bakmam**. Ben nasıl kimsenin sevgilisine **bakmyorsam** isterim ki kimse de benim sevgilime bakmasın.)

Tarlan tercümesinden fiilin birinci şahıs olduğu görülmektedir. Üçüncü şahıs olarak “bakmaz” şeklinde olursa mısranın anlamı “Kimsenin sevgilisine bakmaz, ta ki kimse de benim yârime bakmasın.” şeklini almaktadır ki böyle bir yapı tutarsızdır. Bir dalgınlık eseri olmalıdır.

11.

Tuvâned (D: **ne-tvâned**) ecel yâftenem der-şeb-i hicrân

K'ez-‘ışk-ı tu nâ-çîz şevêd cân u ten-i men (258/3)

(Aşkının yüzünden canım, benim o kadar zayıf, belirsiz bir hale geldi ki hicran gecesinde ecel beni **bulamıyacaktır**.)

Olumsuz yazılması gereken fiil olumlu şekilde yazılınca anlam “Benim o kadar zayıf ve belirsiz hale geldi ki ecel beni bulabilir” şeklini almaktadır. Fakat söylenmek istenen bunun tersidir. Birinci mısra soru

cümlesi olarak da düşünülebilir. Bu takdirce anlam “Hicran gecesinde ecel beni bulabilir mi?” şeklini alır. O zaman da **tuvâned** kelimesinin ilk hecesinde imale yapmak gerekecektir. İstifhamla olumsuz anlama ulaşmak yerine aruz hatası barındırmayan olumsuz fiilin kullanılması tercihe şayan görülmelidir.

12.

Âmed zi-gerd-i reh **nesîm** âverde behr-i cân **şemem** (D: **şemîm**)

Fi'l-hâl şud âgeh **Selîm** k'ez-nev-bahâr-ı kîst in (263/6)

(Sabah rüzgârı toz toprak içinde görünüp canıma **güzel bir koku** sunar sunmaz Selîm bu kokunun kimin baharından geldiğini derhal anladı.)

Şiir musammat gazel tarzında yazıldığı için **şemîm** şeklinin tercih edilmesi gerekmektedir. Bu kelime “hem güzel koku”, hem de “güzel kokulu” anlamına gelmektedir. Müsteşrik sıfat-ı müşebbehe kalıbındaki kelimenin sadece “güzel kokulu” anlamına geldiğini düşündüğü için metne müdahale ederek kelimeyi **şemem** şeklinde yazmış olabilir.

13.

Sûy-ı kabr-i men ger âyî zinde gerdem ba'd-i merg

Çun şudem vâkıf ki ber-**serv-i** mezâr-ı men tuyî (301/3)

(Kabirime gelirsen ve ben de **başucumda** bulunduğunu yakînen bilirsem emin ol ki tekrar dirilirim.)

Tarlan tercümesinden **serv** kelimesinin **ser** olarak düşünüldüğü anlaşılmaktadır. “**ber-serv-i mezâr-ı men**” tamlaması “mezarımdaki servinin üzerinde” anlamındadır. Mezara gelen sevgili servi ağacına çıkmaz, âşığın başı ucunda durur. Dolayısıyla metin için başka ihtimaller düşünülmelidir. “**ber-ser u mezâr-ı men**” şeklinde bir yapı düşünülürse anlam “başımın üzerinde (başucumda) ve mezarımın üzerinde sen varsın.” şeklinde olur. Zorlama yorumlara başvurmayaya gerek kalmadan (Zeybek/299)’da geçen “**ber-rûy-ı mezâr-ı men**” şeklinde yazılan nüsha esas alınırse anlam “mezarımın üzerinde” olacağı için problem bertaraf edilmiş olur.

8. BİR KELİMENİN İKİ VEYA İKİ KELİMENİN TEK KELİME OKUNMASI İLE İLGİLİ PROBLEMLER

Yazma metinlerde kelimeler arasında boşluk bırakılmaması veya boşluğun farkedilememesi, bazen de te bir kelimenin yazılışında arada boşluk bulunması gibi durumlar bir kelimenin iki, iki kelimenin de tek bir kelime olarak okunabilmesine sebep olmaktadır. Bununla ilgili örnekler şunlardır:

1.

Nâm-ı devâm ber be-Selîmî ki sabr bih

Rencûr-ı ‘ışk-râ ki nazar ber-devâ buved (122/9)

(Selîmî’ye **ilâç adını anma**; zira gözünü ilâca diken aşk hastasına sabır çok iyi gelir.)

Tarlan’ın tercümesinden yola çıkılarak onun bu kısmı “**Nâm-ı devâ me-ber**” şeklinde okuduğu anlaşılmaktadır. Matbu metindeki “**Nâm-ı devâm ber**” ifadesi “devam adını getir” şeklindedir. Vezin gereği “devâyem” (benim devam) olması gereken kelime bazen “devâm” şeklinde de yazılabilmektedir. Böyle olunca anlam “benin devamın/ilacımın adını veya bana ilacın adını getir” şeklini alsa da bu ihtimallerin ikisi de bağlam açısından tutarsız bir konumdadır. Çünkü burada ilaç istenilmemekte, sabır tavsiye edilmektedir.

2.

Tuyî ki husn-i tu **nâzed** (D: **tâ zed**) salâ-yı Mahmûdî

Ne-mând kes ki ne-zed lâf-ı döstî çu Ayâz (162/2)

(O kadar güzelsin ki Mahmûd gibi dünyayı kendi aşkına râmetmek istesen Ayaz gibi herkes sana mâşûk olmaya koşar.)

Beyitte geçen “**tâ zed**” kısmı çift noktanın tek nokta olarak algılanması ve ikisinin tek bir kelime olduğu düşünülmeleri sonucu olarak “**nâzed**” şeklinde okunmuştur. “**tâ zed salâ-yı Mahmûdî**” “Sultan Mahmud gibi herkesi davet ettiğinden beri” anlamına gelmektedir. Müsteşrikin sehvinin daha net olarak görülebilmesi için beyti şu şekilde tercüme etmek gerekmektedir:

“Güzelliğin Sultan Mahmud gibi hükümlanlığını ilan ettiğinden beri Ayaz gibi aşktan dem vurmayan kimse kalmadı, herkes sana âşık olup emrine ram oldu.”

“**Nâziden**” fiiline Kanar sözlüğünde şu anlamlar verilmektedir. “1. nazlanmak, naz yapmak, 2. salınmak, 3. övünmek, 4. gururlanmak. 5.yalvarmak.” Bu fiilin geniş zaman üçüncü şahsı olan “**nâzed**” şekline yukardaki anlamlar verilebilir. Fakat cümle bir bütünlük oluşturmaz. Yanlışın daha net anlaşılması için beyit kelime grupları şeklinde şöyle anlamlandırılabilir:

Tuyî ki (sen öyle birisisin ki) husn-i tu (senin güzelliğinin) **nâzed** (övünür, naz eder) salâ-yı Mahmûdî (Sultan Mahmud’a mensup salâ/davet). Ne-mând kes ki (kimse kalmadı ki) ne-zed lâf-ı dôstî (aşk lafını söylemedi) çu Ayâz (Ayaz gibi). Bu şekilde birinci mısradaki “salâ-yı Mahmûdî” tamlamasının ait olduğu yüklem belli olmadığı gibi iki mısra arasında da anlamca tutarlı bir ilgiden söz edilemez.

3.

Çunân hâhem ki bûsem pây-ı ân serv-i hırâmân-râ

Ki nî dâmen buved vâkıf ne-gerded **pîr-i men** (D: **pîrehen**) âgeh (282/2)

(O salınarak yürüyen servinin ayağını öyle öpmek istiyorum ki ne eteği ne **gömleği** bunu hissetsin.)

Tarlan tercümesinden kelimenin **pîrehen** olarak okunduğu anlaşıldığı gibi (Zeybek/288)’de de kelime **pîrehen** olarak yazılmıştır. Müsteşrik veya müstensihin yazma metinlerde “h” harfinin yazılışı mîm harfine benzediği için tek kelimeyi ikiye bölerek bir tamlama şeklinde okuduğu düşünülebilir. “Etek ile gömlek” yerine “etek ile pîrim” şeklinde bir bağlama grubu üslûp açısından tutarsızdır.

4.

‘**Azîz ân** Yûsuf-ı Mısrî eger bûdî derîn devrân

Vefâ vu husn u hûbî ez-meh-i men vâm mî-kerdî (291/5)

(**Ey azizler**, (Mısırlı) Hazret-i Yusuf eğer bu devirde yaşamış olsaydı vefa ve güzelliği benim ay yüzlü güzelimden ödünç alırdı.)

Her iki okunuşta anlamca bir problem oluşmaz. Tarlan’ın iki kelimeyi tek kelime olarak “**azîzân**” şeklinde okuduğu “ey azizler” şeklindeki tercümesinden anlaşılmaktadır. Kelime iki ayrı kelime olarak düşünülürse anlam “Ey azîz, o Mısırlı Yusuf bu zamanda olsaydı..” şeklini alır. Şayet hitabın Züleyha’nın kocası olan Mısır azizine yöneltildiği düşünülürse anlam “Ey Mısır hükümdarı, o Mısırlı Yusuf bu zamanda olsaydı...” şeklinde bir anlam düşünmek gerekecektir.

5.

Âfitâb-ı ‘âlemî **ber-mâtemî tâbî** (D: **ber-mâ ne-mî-tâbî**) demî

Zerre-perver şev zi-mazlûmân cudâyî tâ-be-key (295/2)

(Âlemin güneşisin; fakat bir lâhza **bizi nurlandırmıyorsun**. Zerre gibi hakir olan âşıkları düşün, koru. Zulmüne uğrayanlardan niye böyle uzak kalıyorsun?)

“**Ber-mâ ne-mî-tâbî**” (bizi aydınlatmıyorsun) ibaresinde müsteşrik tarafından kelimelerin başlangıç ve bitiş yeri doğru tespit edilememiş ve tek noktalı nûn harfi çift noktalı “t” olarak düşünülmüş ve böylece ibare “**ber-mâtemî tâbî**” (bir matemi aydınlatıyorsun) şekline dönüşmüştür. Böyle bir okuyuş beytin anlam dünyasından oldukça uzak bir konumdadır. Âşık/şair kendisini zerre gibi hakir ve değersiz görmektedir. Sevgiliye “Sen âlemin güneşisin, zerrelere de senin lütfundan mahrum kalmamalıdır” demek istemektedir. Matemin şiirin bağlamıyla ilgisi yoktur. Burada doğru bir metnin nasıl tahrif edildiğinin çarpıcı bir örneği görülmektedir.

6.

Ey Selîmî her çi âyed der-dilem bî-‘ışk nîst

Ey hayâl-i (D: **ez-hayâl-i**) dôst tâ sûret-nigâr-ı men tuyî (302/5)

(Ey Selîmî, sevgilinin hayali karşısında teressüm ettikçe gönlüme her gelen şey aşk ile gelir. Her sözüm ve fikrim âşıkane olur.)

Burada tek kelime bir ünlem grubu olarak “**Ey hayâl-i**” şeklinde iki kelime olarak okunmuştur. Beyitte dostun/sevgilinin hayaline hitap edildiğini düşünmek doğru olmasa gerek.

9. YAZILIŞI BİRBİRİNE BENZEYEN HARFLER VEYA HARFLERİN TAKDİM VE TEHİRİ İLE İLGİLİ PROBLEMLER

El yazısında yazılışı birbirine benzeyen harflerin tespiti de doğru bir anlam için önem arz etmektedir. Bazen yazının küçüklüğü veya net okunamaması sebebiyle harflerin sıralaması da müstensih veya metni neşreden kimse tarafından yanlış olarak algılanabilmektedir. Divanda sınırlı sayıda bulunan bu tarz örnekler şunlardır:

1.

Bâ-în **kemâl-i döst** ki mâ-râ'st pîş-i tu

Ger tîr ber-nişâne zenîm ez-kazâ buved (122/8)

(Elimizdeki bu **muhabbet yayı** ile senin önünde eğer oku hedefe vurursak bu, kazârâ mı olmuştur?)

Tarlan tercümesinden **kemâl** kelimesinin “**kemân**” olarak okunduğu anlaşılmaktadır. “Lâm ve “nûn” harfinin kelime sonundaki yazılışları da birbirine benzemektedir. Beyitte geçen “tîr, nişâne” kelimeleri göz önüne alınırsa “**kemân**” şeklinin daha tercihe şayan olduğu söylenebilir.

2.

Be-dâd-ı (D: **be-dâr-ı**) ‘ayş egerçi mândem ez-menzil hoşem cânâ

Ki ber-hâk-i ser-i kûy-ı tu bârî menzili dârem (217/3)

(Zevk ve safa **menziline** varamayıp geri kaldımsa, sevgilim, memnunum. Zira hiç olmazsa senin diyarının toprağı üzerinde konakladım.)

Tarlan tercümesinden kelimenin “**dâr**” olarak okunduğu anlaşılmaktadır. “Dâd” şeklinde okunursa kelimenin anlamlarının hiçbirini metni tatmin edici bir noktaya taşımaz. Burada da yazılışı birbirine benzeyen “râ” ve “dâl” harflerinin birbirine karıştırıldığı söylenebilir.

3.

Bi-ber yek reh be-**hâl-i kûy-ı** ân mâhem diger yâ Rab

Revâ ne-bved ki der-deşt u beyâbân bî-kefen mîrem (219/5)

(Yarabbi! Beni bir kere daha o ay yüzlü sevgilimin ipeklere benzeyen diyarına götür. Dağda bayırda böyle kefensiz ölüp kalmam reva değildir.)

Tarlan bu beyitle ilgili dipnotta şunları söylemektedir: “Metinde “**hâl-i kûy**” yazıyorsa da “**hâk-i kûy**” olması daha muhtemeldir. Hâl’in bir mânası da ipekli kumaştır. İkinci mısradaki kefen kelimesi hâl’e daha uyuyorsa da şair diğer birkaç yerde sevgilinin diyarının toprağından kefen istediğine göre (hâk-i kûy) daha doğru olacaktır.” Dolayısıyla burada kelime sonunda yazılışları birbirine benzeyen “kef” ve “lâm” harfi birbiriyle karıştırılmış olmaktadır.

4.

Tâ dem-i haşr **dehed** (D: **demed**) lâle-i gulgûn **bîrûn** (280/3)

Hûn-ı Mahmûd ki bâ-hâk-i Ayâz âlûde

(Ayaz’ın toprağına karışan Mahmud’un kanı mahşer gününe kadar gül renkli (kırmızı) gelincikler **yetiştirir**.)

Birinci mısradaki fiil “bîrûn dâden” veya bîrûn demîden” şeklinde bileşik fiil olarak düşünülebileceği gibi “dâden” ve “demîden” şeklinde de düşünülebilir. Bütün bu şekiller sözlükte vardır. Burada esas dikkate alınması gereken dilin fasih kullanımının hangisi olduğunu tespit etmek olacaktır. “Bîrûn dehed” “dışarı çıkarır, faş eder, aşikâr hale getirir” anlamlarına gelmektedir, “bîrûn demed” ise yeşerir, yetişir, büyür” anlamındadır. Bu iki şekilden ikincisi esas alındığında “gül renkli yani kırmızı lâleler/gelincikler yetişir” anlamının daha tercihe şayan olduğu söylenebilir. Yazılışları birbirine yakın olan “mîm” ve “h” harfi müsteşrik veya müstensih tarafından birbirine karıştırılabilir. Her iki şekil de anlam açısından fazla bir problem teşkil etmez. Fiilin Destâvîz şerhinde de “demed” olarak (DŞ/267) geçtiğini burada belirtelim.

5.

Be-kufr-i (D: fikr-i) çeşm-i bîmâret Selîmî

Şude ez-za'f ten çun târ-ı müyî (303/6)

(Hasta, mahmur gözünün küfrü ile Selîmî o kadar zayıfladı ki ipliğe döndü.)

Tarlan tercümesinde de kelimenin **kufr** olarak okunduğu görülmektedir. Harflerin takdim ve tehiriyle “be-fikr-i” kelimesinin sehven “be-kufr-i” şeklinde yazıldığı da düşünülebilir. Kelime (Zeybek/299)’da “be-fikr-i” şeklinde geçmektedir. O zaman anlam “Selîmî senin mahmur (hasta) gözlerini **düşünerek** o kadar zayıfladı ki ipliğe döndü.” şeklini almaktadır. Klasik metinlerde gözün siyahlığından dolayı kâfir olarak nitelendiği doğrudur. Fakat “gözün siyahlığı” yerine “mahmur gözün siyahlığı” denilmesi hoş olmaz. Bu bakımından **fikr** kelimesinin daha tercihe şayan olduğunu söyleyebiliriz.

6.

Çendîn cefâ-yı pinhân me-psend ber-dil-i men

Kâfir (D: K'âhîr) gunâh-ı men çîst cuz mihr-i âşkârî (305/22)(Gönlüme bu kadar cefayı reva görme. **Kâfir**, seni açıkça sevmekten başka ne günahım var?)

Tarlan tercümesinde de kelime **kâfir** olarak okunmuştur. Arap alfabesinde “h” ile “f” harfinin yazıda birbirine karıştırılma ihtimali çok yüksektir. Bu kelime (Zeybek/113)’te “**k'âhîr**” şeklinde geçmektedir. O zaman beytin anlamı “Bu kadar gizli gizli cefaları gönlüme reva görme. **Nihayet** seni açıkça sevmekten başka benim ne günahım var?” şeklini alır. Şiirin naat olduğu düşünülünce “kâfir” şeklindeki bir hitabın Hz. Peygamber için kullanıldığının düşünülmesi üslubun nezahetiyle bağdaşmaz.

10. NAZIM ŞEKLİYLE İLGİLİ PROBLEM

Terkîb-i bend nazım şekliyle yazılan 4 nolu şiirin başına Tercî-i bend yazılması da divan neşrinde karşımıza çıkan sehivler arasındadır. Çünkü beş bendden oluşan bu şiirde tekrarlanan vasita beyti yoktur.

11. SONUÇ

Elimizdeki çalışmanın iki hedefi vardır. Birincisi Yavuz divanı neşrini esas alarak doğu kültürü ve edebiyatı sahasında araştırma yapan müsteşriklerin alan hâkimiyetini sorgulamak, ikincisi tahkik ve neşir çalışmalarında dikkat edilmesi gereken hususları örneklendirmek. Dini ve siyasi sahalardaki oryantal çalışmaların ilk şartı art niyetli olmamaktır. Bilimsel yeterlilik ise bütün alanlar için geçerli temel şarttır. Bu itibarla söz konusu neşirde azımsanmayacak miktarda hata veya tereddütlü yerlerin bulunması oryantalistlerin akademik yeterliliklerine dair tartışmalara yeni bir veri teşkil edecektir.

Meselenin teknik boyutuna gelince Arap harfleriyle telif edilmiş eserlerin tenkitli neşri için şu hususlara dikkat etmek önem arz etmektedir.

1. En uygun nüsha veya nüshaların tercihi.
2. Müellifin his ve fikir dünyasına elden geldiği kadar nüfuz edilmeye çalışılması.
3. El yazısı eserlerdeki hat özelliklerinin iyice tetkik edilmesi.

Bu üçüncü maddeyi detaylandırmak bu alanda çalışanlara pratik bilgiler sağlayacaktır. Bunlar;

- a) Harfler arasında şekil benzerliği yüzünden karışıklık olma ihtimali.
- b) Metin şiirse vezne uyumluluğun sorgulanması.
- c) Noktaların yeri ve sayısının tespiti.
- d) Farsça kurala göre yapılmış tamlamaların metnin anlamı içi mihenk taşı oluşu.
- e) Farsça basit ve bileşik kelimelerin ayırt edilmesi.
- f) Harflerin sıralamasında değişiklik olma ihtimali.

Son olarak şunlar söylenebilir: Kendilerini sahalalarında oldukça iddialı gören oryantalistlerin ünvanları ne kadar büyük olsa da şarkın edebî mahsûllerini doğru okuma ve anlamlandırmada ciddi sıkıntıları bulunmaktadır. Farklı bir coğrafya ve farklı bir kültür dünyasında doğup büyüyen kişilerin aldıkları eğitimle bu metinleri okuyup anlamada fazla başarılı olmalarını beklemek de doğru olmaz. Eserin ne kadar

süre içerisinde hazırlandığını bilmiyoruz. Hicaz demiryolu ihalesini kazanmak isteyen Alman hükümetinin metni alelacele hazırlayıp Sultan II. Abdülhamid'e takdim ettiği de düşünülebilir. Yanlışların bir kısmı uzun ve derin düşünmeye ihtiyaç duyulmayan metinlerde görüldüğü için eserin çabuk hazırlanması da tenkitli metni hazırlayanın sorumluluğunu hafifletmez. Yine de emek verilen bir çalışma olduğunun belirtilmesi bir hakkın teslimi olacaktır.

KAYNAKÇA

- Akyüz, Kenan – Yüksel, Sedit – Cunbur, Müjgan (2000). *Fuzuli Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Aydın, Seda (2016). *Destâvîz-i Dâniş, Tenkitli Metin ve İnceleme (s. 180-366)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, SBE, İstanbul.
- Dihhuda, Ali Ekber (HŞ 1349): *Emsâl u Hikem, I. Cilt*, Tehran.
- Horn, Paul (1904). *Dîvân-ı Selîm*, Berlin.
- Hüseyin Hilmi (1306). *Dîvân-ı Yavuz Sultân Selîm*, İstanbul: Asaduryan.
- Kanar, Mehmet (2010). *Farsça-Türkçe Sözlük*, Ankara: Say yayınları
- Şeyh Vasfî (1308). *Bârîka, Yavuz Sultân Selîm Eş'ârıyla Tercümeleri*, İstanbul: Asaduryan
- Tarlan, Ali Nihat (1946). *Yavuz Sultan Selim Divanı (Türkçe tercümesi)*, İstanbul: Ahmet Halit Kitabevi.
- Tarlan, Ali Nihat (1984). *Necati Divanı*, Ankara: MEB Yayınları.
- Zeybek, Abdurrahman (2019). *Selim (Yavuz Sultan Selim)'in Farsça Divanı ile Avni (Fatih Sultan Mehmet)'in Türkçe Divanının Mukayesesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, SBE, Denizli.